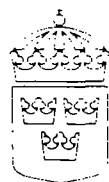

Regeringens proposition

1987/88:54

om ändring i värnpliktslagen (1941:967), m. m.

Prop.
1987/88:54

Regeringen föreslår riksdagen att anta de förslag som har tagits upp i bifogade utdrag ur regeringsprotokollet den 19 november 1987.

På regeringens vägnar

Ingvär Carlsson

Roine Carlsson

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen läggs fram förslag till ändringar i värnpliktslagens bestämmelser om undantag i det enskilda fallet från skyldigheten att fullgöra värnpliktstjänstgöring.

Förslagen innebär en anpassning av bestämmelserna till den praxis som har utbildats med avseende på bedömningar av den värnpliktiges militära tjänstbarhet. Uttrycken frikallelse, undantagande och befrielse föreslås bli ersatta av det gemensamma uttrycket befrielse.

Vidare föreslås att krigsförbandsövningar inom armén får delas upp på två delövningar. Bestämmelserna i värnpliktslagen om förtidsinskrivning av och värnplikt för underåriga m. m. föreslås utgå.

I propositionen läggs också fram förslag till ändring i sekretesslagen (1980:100). Ändringen i denna del är en följd av den nya terminologi som föreslås i värnpliktslagen.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 1988 såvitt avser bestämmelserna om uppdelning av krigsförbandsövningar och den 1 juli 1989 i övrigt.

I Förslag till

Lag om ändring i värnpliktslagen (1941:967)

Härigenom föreskrivs i fråga om värnpliktslagen (1941:967)¹

dels att 15 och 20—24 §§ skall upphöra att gälla,

dels att 2—5, 12 och 19 §§ samt 27 § 1 mom. och 29 § skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 §

Yngling, som enligt 15 § inskrivits såsom underårig, är värnpliktig även innan han uppnått värnpliktsåldern.

Vid krig eller omedelbar krigsfara kvarstår värnplikten för den som inkallats till tjänstgöring, så länge behovet det kräver.

3 §

Den som är värnpliktig är skyldig att fullgöra värnpliktstjänstgöring.

Värnpliktstjänstgöring utgörs av

1. värnpliktsutbildning enligt 27 § 1 mom.,

2. beredskapsövning enligt 27 § 2 mom.,

3. tjänstgöring enligt 28 §.

3 §²

Den som till följd av lyte, stadigvarande sjukdom, bestående kroppslig svaghet eller annan dylik orsak är oduglig till krigstjänst skall frikallas från värnpliktens fullgörande.

Regeringen må förordna, att de som sålunda frikallats skola underkastas läkarundersökning och psykologisk undersökning samt, om de därvid befinnas dugliga till krigstjänst, vara skyldiga fullgöra värnplikt.

4 §

Från skyldigheten att fullgöra värnpliktstjänstgöring skall den befrias som

1. på grund av sjukdom eller av någon annan orsak har sin fysiska eller psykiska prestationsförmåga nedsatt i sådan grad att han inte kan fullgöra tjänstgöringen,

2. löper särskild risk att genom tjänstgöringen få en sådan nedsättning av prestationsförmågan som avses under 1.

¹ Lagen omtryckt 1969:378.

Senaste lydelse av

15 § 1975:555 22 § 1971:1162

20 § 1971:1162 23 § 1971:1162.

21 § 1971:1162

² Senaste lydelse 1975:555.

4 §

Den som på grund av övergående sjukdom, försenad eller otillräcklig kroppsutveckling eller annan dylik anledning tillfälligt är oduglig till krigstjänst skall undantagas från tjänstgöringsskyldighet under erforderlig tid.

Finnes vid inskrivning av värnpliktig, vilken ej kan anses oduglig till krigstjänst, skäl antaga, att hans förutsättningar för fullgörande av tjänstgöring kunna säkrare bedömas vid en senare tidpunkt, vare lag samma. Avgörande om sådan värnpliktigs krigsduglighet skall dock träffas senast det år den värnpliktige fyller tjugooett år.

3. genom naturalisation upptas till svensk medborgare det kalenderår då han fyller 28 år eller senare.

4. styrker att han i utlandet genomgått militär utbildning som i huvudsak kan jämföras med grundutbildning enligt denna lag.

5. på grund av långvarig vistelse utomlands inte har fullgjort sin tjänstgöringsskyldighet och återvänder till riket under det kalenderår då han fyller 28 år eller senare, eller

6. visar andra, synnerliga skäl för befrielse.

Befrielse får begränsas till visst slag av tjänstgöring och i fråga om befrielse enligt 1 och 2 även viss tid.

Beslut om befrielse får tas upp till ny prövning.

5 §¹

Från värnpliktstjänstgöring må helt eller delvis befrias:

a) den som genom naturalisation upptages till svensk medborgare det kalenderår då han fyller tjugofem år eller senare;

b) den som styrker, att han i utlandet gjort militärtjänst;

c) den som på grund av långvarig vistelse utom riket ej fullgjort honom åliggande tjänstgöringsskyldighet och, då han återvänder till riket, uppnått en ålder av trettio år; samt

d) den som, utan att fall, varom ovan i denna paragraf sägs, är för handen, visar synnerliga skäl för sådan befrielse.

¹ Senaste lydelse 1975:555.

Under de villkor regeringen bestämmer må anstånd medgivnas med tjänstgöring enligt 27 § 1 mom. Regeringen meddelar bestämmelser om anstånd med annan värnpliktstjänstgöring.

12 §¹

Det åligger inskrivningsnämnd att vid inskrivningsförrättning

besluta om frikallelse av värnpliktiga enligt 3 § första stycket och om undantagande från tjänstgöringskyldighet enligt 4 §.

besluta om inskrivning av värnpliktiga som ej blivit frikallade enligt 3 § första stycket.

besluta om uttagning av värnpliktiga för utbildning enligt 6 §,

besluta om värnpliktigas tillhörighet till militärområde, flottan eller kustartilleriet enligt 7 §.

Inskrivningsnämnden skall vid inskrivningsförrättning

1. besluta om befrielse från värnpliktstjänstgöring enligt 4 § 1 och 2,

2. besluta om inskrivning av värnpliktiga i övriga fall.

3. besluta om uttagning av värnpliktiga för utbildning enligt 6 §,

4. besluta om värnpliktigas tillhörighet till militärområde, flottan eller kustartilleriet enligt 7 §.

Om inskrivningsnämnden finner att det kan antas att en värnpliktigs förutsättningar att fullgöra värnpliktstjänstgöring kan bedömas avsevärt säkrare vid en senare tidpunkt, får prövningen uppskjutas under den tid som behövs. Den värnpliktiges förmåga att fullgöra tjänstgöring skall dock bestämmas senast under det år då han fyller 21 år.

19 §

Värnpliktsverket eller myndighet som värnpliktsverket bestämmer *handlägger ärende som avses i 12 §, om ärendet ej avgöres vid inskrivningsförrättning.*

Värnpliktsverket eller *den myndighet som värnpliktsverket bestämmer beslutar i ärenden*

1. som avses i 12 §, om ärendet inte avgöres vid inskrivningsförrättningen.

2. om befrielse enligt 4 § 3—6.

3. om anstånd med värnpliktstjänstgöring.

¹ Senaste lydelse 1976:307.

27 §

1. De värnpliktigas utbildningstid

Värnpliktsutbildningen utgöres av grundutbildning och repetitionsutbildning. Repetitionsutbildningen kan utgöras av krigsförbandsövningar, särskilda övningar, fackövningar, särskilda fackövningar och mobiliseringsövningar.

A. Värnpliktig, som uttagits för utbildning vid armén, skall fullgöra grundutbildning som omfattar för

1. menig kategori G eller F minst 220 och högst 245 dagar,
2. menig kategori E minst 290 och högst 315 dagar eller, i särskilt kvalificerad befattning, minst 325 och högst 350 dagar,
3. gruppbefäl minst 290 och högst 315 dagar,
4. plutonsbefäl minst 325 och högst 360 dagar eller, i särskilt kvalificerad befattning, minst 395 och högst 450 dagar,
5. kompanibefäl samma tid som för plutonsbefäl samt ytterligare 90 dagar.

Värnpliktig, som uttagits för utbildning vid flottan, skall fullgöra grundutbildning som omfattar för

1. menig kategori G minst 285 och högst 310 dagar,
2. menig kategori F minst 325 och högst 350 dagar,
3. menig kategori E minst 415 och högst 440 dagar,
4. gruppbefäl minst 325 och högst 350 dagar,
5. plutonsbefäl minst 380 och högst 440 dagar eller, om den värnpliktige har avlagt sjökaptens- eller sjöingenjörsexamen, minst 325 och högst 350 dagar,
6. kompanibefäl samma tid som för plutonsbefäl samt ytterligare 90 dagar.

Värnpliktig, som uttagits för utbildning vid kustartilleriet, skall fullgöra grundutbildning som omfattar för

1. menig kategori G eller F minst 225 och högst 250 dagar,
2. menig kategori E minst 290 och högst 315 dagar,
3. gruppbefäl minst 290 och högst 315 dagar,
4. plutonsbefäl minst 380 och högst 405 dagar,
5. kompanibefäl samma tid som för plutonsbefäl samt ytterligare 90 dagar.

Värnpliktig, som uttagits för utbildning vid flygvapnet, skall fullgöra grundutbildning som omfattar för

1. menig kategori G eller F minst 225 och högst 250 dagar,
2. menig kategori E minst 325 och högst 350 dagar,
3. gruppbefäl minst 325 och högst 350 dagar eller, i särskild befattning i underhålls- eller underrättelsetjänst, minst 260 och högst 300 dagar,

4. plutonsbefäl minst 335 och högst 360 dagar,
5. kompanibefäl samma tid som för plutonsbefäl samt ytterligare 90 dagar.

Värnpliktig, som uttagits för utbildning till någon av följande särskilda befattningar, skall fullgöra grundutbildning som omfattar för

1. apotekare minst 200 och högst 225 dagar,
2. läkare minst 200 och högst 225 dagar,
3. läkarassistent minst 230 och högst 255 dagar,
4. fältpräst minst 320 och högst 345 dagar,
5. personalvårdsassistent minst 320 och högst 345 dagar,
6. tekniker, vid armén minst 320 och högst 345 dagar och vid kustartilleriet minst 380 och högst 405 dagar,
7. systemtekniker vid flygvapnet minst 340 och högst 365 dagar,
8. meteorolog minst 340 och högst 365 dagar.

Värnpliktig, som uttagits till bevaknings- eller depåttjänst, skall fullgöra grundutbildning som omfattar vid

1. armén minst 220 och högst 245 dagar,
2. flottan minst 285 och högst 310 dagar,
3. kustartilleriet minst 285 och högst 310 dagar,
4. flygvapnet minst 310 och högst 335 dagar.

B. Värnpliktig skall fullgöra högst fem krigsförbandsövningar.

Krigsförbandsövning skall vid armén och marinen omfatta för värnpliktig i befattning för

1. menig högst 21 eller, i befattning för menig på stamstridsfartyg vid flottan eller i särskilt kvalificerad befattning för menig, högst 25 dagar,
2. gruppbefäl högst 25 eller, i befattning för gruppbefäl på stamstridsfartyg vid flottan, högst 32 dagar,
3. plutons- eller kompanibefäl högst 32 dagar.

Krigsförbandsövning skall vid flygvapnet omfatta för värnpliktig i befattning för

1. menig högst 15 dagar,
2. gruppbefäl högst 15 eller, i särskilt kvalificerad befattning för gruppbefäl, högst 22 dagar,
3. plutons- eller kompanibefäl högst 22 dagar.

För värnpliktig vid flottan i befattning för menig på sådant hjälpfartyg som det krävs speciella åtgärder för att rusta får krigsförbandsövningen utsträckas att omfatta högst 25 dagar. För värnpliktig vid flottan i befattning som menig radiosignalist eller, på stamstridsfartyg, i annan kvalificerad befattning, liksom för värnpliktig i befattning för menig på sådant stamstridsfartyg som det krävs speciella åtgärder för att rusta får krigsförbandsövningen utsträckas till att omfatta högst 32 dagar.

För värnpliktig i befattning som kompanichef eller kompanikvartermästare eller i motsvarande befattning eller med uppgift som materielredogörare kan tiden för krigsförbandsövningen utsträckas till att omfatta högst två dagar utöver den tid den värnpliktige eljest skall tjänstgöra.

Krigsförbandsövningarna inom armén får delas upp på två delövningar om sammanlagt högst 23 dagar för meniga och gruppbefäl och högst 30 dagar för plutons- och kompanibefäl.

Tiden för en krigsförbandsövning får tagas i anspråk för en fackövning. En krigsförbandsövning för värnpliktig i befattning på stamstridsfartyg vid flottan får uppdelas i högst fyra delövningar.

C. Värnpliktig i befattning för plutons- eller kompanibefäl samt värnpliktig i särskilt kvalificerad befattning för menig eller gruppbefäl kan åläggas att fullgöra högst fem särskilda övningar.

Särskild övning skall omfatta högst elva dagar vid armén och marinen samt högst fyra dagar vid flygvapnet.

Värnpliktig, som vid förband skall fullgöra uppgift av särskild betydelse för genomförande av förbandets mobilisering eller som är krigsplacerad vid förband, vars mobilisering är avsedd att kunna genomföras på avsevärt kortare tid än som gäller för huvuddelen av försvarsmaktens förband, kan åläggas att fullgöra högst fem mobiliseringsövningar om sammanlagt högst åtta dagar.

Tiden för särskild övning får tagas i anspråk för särskild fackövning.

Vid flygvapnet får särskild övning uppdelas i två delövningar, om den värnpliktige medger det.

29 §⁶

Ärende om befrielse från värnplikts-tjänstgöring enligt 5 § första stycket och om anstånd med tjänstgöring enligt 27 § 1 mom. prövas efter ansökan av den värnpliktige av chefen för värnpliktsverket eller, enligt hans bestämmande, av annan truppregreringsmyndighet.

Talan mot beslut i ärende som avses i första stycket föres hos värnpliktsnämnden genom besvär som skola ha inkommit inom två veckor från den dag klaganden fick del av beslutet.

Ärenden om befrielse från värnplikts-tjänstgöring enligt 4 § 3–6 och om anstånd med tjänstgöring prövas endast efter ansökan av den värnpliktige.

Beslut i ärenden enligt 12 och 19 §§ får överklagas hos värnpliktsnämnden inom två veckor från den dag då klaganden fick del av beslutet. Beslut om ändrad uttagning eller tillhörighet efter fullgjord grundutbildning får dock inte överklagas.

⁶ Senaste lydelse 1976:307.

Lämnas ansökan om anstånd med att påbörja tjänstgöring utan bifall, skall den värnpliktige inställa sig till tjänstgöring oaktat han för talan mot beslutet.

Mot värnpliktsnämndens beslut må talan icke föras.

Beslut som meddelas enligt 12 och 19 §§ skall gälla omedelbart.

Värnpliktsnämndens beslut får inte överklagas.

Denna lag träder i kraft, i fråga om 27 § 1 mom. den 1 juli 1988, och i övrigt den 1 juli 1989.

I fråga om den som har frikallats från värnpliktens fullgörande enligt äldre bestämmelser skall efter ikraftträdandet föreskrifterna om befrielse enligt 4 § första stycket 1 och 2 i den nya lydelsen tillämpas. Den som har undantagits från tjänstgöringsskyldighet enligt äldre bestämmelser skall vid tillämpningen av lagen efter ikraftträdandet anses ha befriats från skyldigheten att fullgöra värnpliktstjänstgöring under motsvarande tid.

I fråga om den som har inskrivits som underårig före ikraftträdandet tillämpas äldre bestämmelser.

2 Förslag till

Lag om ändring i sekretesslagen (1980:100)

Härigenom föreskrivs att 7 kap. 12 § sekretesslagen (1980:100)¹ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

7 kap.

12 §

Sekretess gäller i ärende om inskrivning av värnpliktig för uppgift om enskilds personliga förhållanden, om det kan antas att den enskilde eller någon honom närstående lider men om uppgiften röjs. Motsvarande sekretess gäller i ärende som angår antagning till utbildning vid försvarsmakten, *frikallelse från värnplikt, undantagande från tjänstgöringsskyldighet*, anstånd med värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst. Sekretessen gäller dock inte beslut i ärende som avses i detta stycke.

Sekretess gäller i ärende om inskrivning av värnpliktig för uppgift om enskilds personliga förhållanden, om det kan antas att den enskilde eller någon honom närstående lider men om uppgiften röjs. Motsvarande sekretess gäller i ärende som angår antagning till utbildning vid försvarsmakten, *befrielse från värnpliktstjänstgöring på grund av nedsättning av prestationsförmågan eller särskild risk för detta*, anstånd med värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst. Sekretessen gäller dock inte beslut i ärende som avses i detta stycke.

¹ Lagen omtryckt 1985:1059.

Sekretess gäller inom försvarsmaktens personalvård med avseende på värnpliktiga för uppgift som hänför sig till psykologisk undersökning och för uppgift om enskilds personliga förhållanden hos konsulent eller annan befattningshavare som särskilt har till uppgift att bistå med råd och hjälp i personliga angelägenheter, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den som uppgiften rör eller någon honom närstående lider men.

I fråga om uppgift i allmän handling gäller sekretessen i högst femtio år.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1989.

Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 19 november 1987

Närvarande: statsministern Carlsson, ordförande, och statsråden Feldt, Siggurdson, Gustafsson, Leijon, Hjelm-Wallén, Peterson, S. Andersson, Bodström, Göransson, Gradin, Dahl, R. Carlsson, Hellström, Johansson, Lindqvist, G. Andersson, Lönnqvist, Thalén.

Föredragande: statsrådet R. Carlsson

Proposition om ändring i värnpliktslagen (1941:967), m. m.

1 Inledning

1.1 1983 års värnpliktsutbildningskommitté

Regeringen bemyndigade år 1983 chefen för försvarsdepartementet att tillkalla en kommitté med högst sex ledamöter¹ med uppdrag att utreda värnpliktsutbildningen. Utredningen arbetade under benämningen 1983 års värnpliktsutbildningskommitté (VK 83).

Genom regeringens bemyndigande den 29 mars 1984 utvidgades VK 83:s uppdrag till att avse även utbildningen av vapenfria tjänstepliktiga och frågan om frikallelse av värnpliktiga.

VK 83 lämnade i juni 1986 betänkandet (SOU 1986:43) Befrielse från värnpliktstjänstgöring. I betänkandet behandlas frågan om frikallelse av värnpliktiga och vissa därmed sammanhängande frågor. VK 83:s sammanfattning av betänkandet och författningsförslag bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 1* resp. *bilaga 2*.

Efter remiss har yttrande över betänkandet avgetts av överbefälhavaren, till vilket chefen för marinen och chefen för flygvapnet har anslutit sig, chefen för armén, försvarets sjukvårdsstyrelse, värnpliktsverket, försvarets forskningsanstalt, försvarets personalvårdsnämnd, överstyrelsen för civil beredskap, styrelsen för psykologiskt försvar, värnpliktsnämnden, hovrätten för Västra Sverige, kammarrätten i Jönköping, socialstyrelsen, sjöfartsverket, arbetsmarknadsstyrelsen, riksrevisionsverket, Svenska Samernas Riksförbund, Svenska Läkaresällskapet, Tjänstemännens Centralorganisation, Centralorganisationen SACO/SR, Sveriges Redareförening, Sveriges Fartygsbefälsförening, Svenska Maskinförbundet, Svenska Sjöfolksförbundet, Sveriges centrala värnpliktsråd, Moderata ungdomsförbundet och Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund.

Riksdagsledamöterna Roland Brännström, ordförande, Margareta Hemmingsson, Hans Lindblad (t. o. m. 1984-08-31), Per Pettersson, Nils T Svensson, Anders Svärd samt redaktören Lars Nicander.

En sammanställning av remissyttrandena bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 3*.

VK 83 föreslår i betänkandet att värnpliktslagen (1941:967) jämte följdförfattningarna till denna görs till föremål för en samlad översyn. Översynen behövs enligt VK 83 för att få en modern och lättöverskådlig författningstext med ett innehåll som står i överensstämmelse med den praxis som har utvecklats i värnpliktsfrågorna. I betänkandet lämnas vissa förslag som av VK 83 dock anses så angelägna att de bör genomföras redan före översynen. Vissa andra förslag i förevarande och tidigare betänkanden av VK 83 föreslås däremot vägas in först i samband med översynen.

Ingen av remissinstanserna har haft något att erinra mot den föreslagna översynen.

Jag delar uppfattningen att det föreligger ett behov av en samlad översyn av värnpliktsförfattningarna. Jag avser därför att i särskild ordning ta initiativ till en sådan översyn.

VK 83:s förslag rörande personbedömningssystemet tar jag upp i det följande. Jag tar också upp VK 83:s förslag om att utmönstra bestämmelserna i värnpliktslagen om inskrivning av och värnplikt för underåriga samt förslaget i en framställning från värnpliktsverket (1986-12-16) om skyldigheten att utfärda inskrivningsbok. Övriga frågor bör behandlas i det kommande översynsarbetet.

Regeringen beslutade den 8 oktober 1987 att inhämta lagrådets yttrande över förslag till lag om ändring i värnpliktslagen (1941:967).

Lagrådet har i sitt yttrande, som bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 4*, lämnat förslaget utan erinran. Lagrådet har dock påpekat att den ändrade terminologin i förslaget 4 § bör föranleda ändring i 7 kap. 12 § sekretesslagen (1980:100). Jag har i propositionen tagit upp förslag till ändring i sekretesslagen. I övrigt överensstämmer, med vissa redaktionella ändringar, propositionens förslag med det till lagrådet remitterade förslaget. Lagförslaget i lagrådsremissen har inte tagits med i propositionen.

1.2 Uppdelning av krigsförbandsövningar

Sedan ett antal år har försök bedrivits med uppdelning av krigsförbandsövningar inom armén. Riksdagen har fattat beslut (prop. 1983/84:59, FöU 10, rskr. 119) härom genom lagen (1983:1080) om försök med uppdelning av krigsförbandsövningar inom armén samt genom lagen (1986:111) om ändring i samma lag (prop. 1985/86:100 bil. 6, FöU 5, rskr. 117). Chefen för armén har redovisat resultatet av de hittills genomförda försöken och hemställt att systemet permanentas. Mitt förslag i denna fråga tar jag också upp i det följande. Ett utdrag ur chefens för armén redovisning och förslag bör fogas till protokollet i detta ärende som *bilaga 5*.

1.3 Grundläggande bestämmelser om värnplikt

1.3.1 Allmänt

Enligt 1 § värnpliktslagen (1941:967) är varje svensk man värnpliktig fr. o. m. det kalenderår då han fyller 18 år t. o. m. det då han fyller 47 år. Med den allmänna värnplikten följer att var och en efter förmåga skall

genomgå en utbildning som ger honom förutsättningar att delta i det väpnade försvaret av landet.

Värnpliktsutbildningen syftar således till att den värnpliktige skall kunna fullgöra uppgifter i den militära organisationen. Den inledande grundutbildningen skall därför resultera i att den värnpliktige krigsplaceras i en befattning vid något av våra krigsförband. Den därpå följande repetitionsutbildningen med regelbundet återkommande övningar syftar i huvudsak till att befästa och utveckla skickligheten i befattningen och till att samträna krigsförbanden.

Tillgången på värnpliktiga bestäms främst av födelsetalen och antalet invandrade naturaliserade medborgare. Sett över åren varierar antalet värnpliktiga, ibland stort. Därigenom påverkas den militära utbildningsorganisationen och ytterst också krigsorganisationen.

Vid en given tidpunkt råder det alltså oftast inte någon fullständig balans mellan krigsorganisationens behov av värnpliktig personal och tillgången på värnpliktiga. Nödvändigheten av kontinuitet i såväl freds- som krigsorganisationen medför därför att olika åtgärder måste vidtas på kort sikt. Exempelvis har det för närvarande stora antalet grundutbildningsvärnpliktiga lett till att många värnpliktiga får vänta upp till tre år efter inskrivningen med att börja sin grundutbildning.

De skyldigheter som följer med den allmänna värnplikten är emellertid inte undantagslösa. Beroende på förhållanden och förutsättningar knutna till den värnpliktige som individ kan skyldigheterna bortfalla eller inskränkas både till tid och innehåll.

För den som på grund av fysiska eller psykiska orsaker inte kan göra någon krigstjänst bortfaller således skyldigheten att tjänstgöra. Om dessa orsaker är bestående, skall den värnpliktige *frikallas* från värnpliktens fullgörande (3 § värnpliktslagen). Om de bedöms enbart tillfälliga, skall han *undantas* från tjänstgöringsskyldighet under erforderlig tid (4 § värnpliktslagen).

Värnpliktslagen innehåller vidare bestämmelser i 5 § första stycket om *befrielse* helt eller delvis från värnpliktstjänstgöring för den som t. ex. har eller har haft anknytning till annat land. Dessa formella skäl omfattar den som blivit svensk medborgare genom naturalisation (5 § första stycket a), den som gjort militärtjänst i utlandet (5 § första stycket b) och den som på grund av långvarig utlandsvistelse inte fullgjort tjänstgöringsskyldighet som åligger honom (5 § första stycket c).

I övrigt kan en värnpliktig få befrielse om han visar att han har synnerliga skäl (5 § första stycket d).

På de villkor som regeringen bestämmer kan den värnpliktige få *anstånd* med grund- eller repetitionsutbildning som han inkallats till. Även beträffande annan värnpliktstjänstgöring får regeringen meddela bestämmelser om anstånd (5 § andra stycket). Bestämmelser härom finns i kungörelsen (1969:380) om värnpliktigas tjänstgöring m. m.

Sedan länge har värnpliktiga anställda som *sjömän* eller sysselsatta som *renskötare* särbehandlats i värnpliktssammanhang. Således skall en värnpliktig som är inskriven i sjömansregister anses ha laga förfall när han är anställd som sjöman enligt sjömanslagen (1973:282) på svenskt handelsfartyg i när- eller fjärrfart (41 § andra stycket värnpliktslagen). Under angivna

förutsättningar har den värnpliktige alltså giltig ursäkt att inte fullgöra de skyldigheter som annars följer med värnplikten. Han kan exempelvis utan påföljd underlåta att inställa sig för tjänstgöring på order om inkallelse, om han är hindrad därtill på grund av sin anställning som sjöman. I 45 § värnpliktslagen ges regeringen befogenheter att bestämma om befrielse tills vidare från skyldigheterna enligt lagen för värnpliktiga som tillhör samebefolkningen och är sysselsatta med renskötsel.

Regeringen har i kungörelsen (1969:380) om värnpliktigas tjänstgöring m. m. utfärdat särskilda bestämmelser om anstånd och befrielse för värnpliktiga anställda som sjömän eller som tillhör samebefolkningen.

I vissa särskilda fall får regeringen eller den myndighet som regeringen utser besluta att en värnpliktig tills vidare eller för viss tid inte skall åläggas värnpliktstjänstgöring. Detta gäller för den som olovligen avviker eller uteblir från tjänstgöringsstället eller som vägrar eller underlåter att fullgöra vad som åligger honom. Motsvarande gäller för den som förklarar att han inte kommer att fullgöra värnpliktstjänstgöring med hänsyn till hans anslutning till religiöst samfund. Det förutsätts i båda fallen att det kan antas att den värnpliktige inte kommer att fullgöra någon tjänstgöring (46 § 1 och 2 värnpliktslagen).

1.3.2 Inskrivningsförfarandet

De värnpliktigas individuella förutsättningar att klara av värnpliktstjänstgöringen och tillgodogöra sig värnpliktsutbildning prövas första gången av inskrivningsnämnderna i samband med en inskrivningsförrättning som den värnpliktige kallas till. Inskrivningsnämnderna är administrativt knutna till de i värnpliktsverket ingående värnpliktskontoren, vilka har verksamhetsområden som i princip sammanfaller med militärområdena. Det finns således sex inskrivningsnämnder i landet. Vid ett värnpliktskontor — värnpliktskontoret för marinen — förekommer dock ingen inskrivningsverksamhet.

Vid inskrivningsförrättningen skall inskrivningsnämnden besluta om frikallelse och om undantagande från tjänstgöringsskyldighet. Nämnden skall också besluta om inskrivning av den som inte frikallats, besluta om uttagning för utbildning enligt 6 § värnpliktslagen och om den värnpliktiges tillhörighet till militärområde, flottan eller kustartilleriet enligt 7 § värnpliktslagen.

Uttagningen enligt 6 § värnpliktslagen avser utbildning

- a) vid försvarsgren eller vid truppslag eller vapenslag inom försvarsgren,
- b) i särskild tjänst eller i särskild tjänstgöring,
- c) till befattning eller grupp av befattningar samt
- d) vid förband eller utbildningsanstalt.

Vid uttagningen enligt a) bestäms alltså vid vilken försvarsgren — armén, marinen eller flygvapnet — utbildningen skall ske. Uttagningen till armén avser dessutom truppslaget — infanteriet, pansartrupperna m. fl. — och vid marinen vapenslaget, dvs. flottan eller kustartilleriet.

Uttagningen enligt b) avser utbildning till särskilda befattningar för apotekare, läkare, tekniker m. fl. Gemensamt för dessa befattningar är att de i

större utsträckning än de rent militära befattningarna bygger på att den värnpliktige genomgått eller avser att genomgå viss kvalificerad civil utbildning.

Till övriga befattningar sker uttagning enligt c). Därvid tas den värnpliktige också ut till någon av följande grupper av befattningar:

- kompanibefäl
- plutonsbefäl
- gruppbefäl
- menig E, F eller G eller
- menig i bevaknings- eller depåtjänst.

Uttagningen enligt d) slutligen avgör vid vilken utbildningsmyndighet den värnpliktige skall grundutbildas.

I krigsorganisationen finns för närvarande ca 3 000 olika befattningar beträffande vilka det i varje särskilt fall bestämts de lägsta krav som uppgifterna i varje befattning ställer på den värnpliktige. Befattningskraven avser individens psyke och fysik, hans hälsotillstånd, kunskaper och färdigheter. Kraven är ställda mot de förhållanden och påfrestningar som antas uppstå ytterst i en krigssituation. Kraven uttrycks i en niogradig skala där nio står för det högsta kravet.

De psykiska kraven är relaterade till frågorna om befälslämplighet och psykisk funktionsförmåga. De fysiska kraven i sin tur avser kroppslängd, muskelkraft, fysisk arbetsförmåga, synskärpa, färgsinne och hörsel.

Underlaget för inskrivningsnämndens ställningstagande tas fram genom prövningsverksamheten under inskrivningsförrättningen (13 § andra stycket värnpliktslagen). Föreskrifter om prövningsverksamheten finns i kungörelsen (1969:379) om inskrivning och redovisning av värnpliktiga (IK). Av 26 § IK framgår att prövningsverksamheten omfattar medicinsk undersökning avseende den inskrivningsskyldiges hälsotillstånd och fysiska kvalifikationer i övrigt och psykologisk undersökning som sammantaget skall ge underlag för bedömning av hans lämplighet för uttagning till befattning eller grupp av befattningar. Prövningsverksamheten omfattar även inhämtande av personuppgifter från den inskrivningsskyldige. På grundval av resultatet av inskrivningsprövningen bedöms dennes duglighet till krigstjänst och, i förekommande fall, hans lämplighet för annan tjänstgöring inom totalförsvaret (27 § IK). Den som bedöms duglig till krigstjänst tas ut för utbildning enligt 6 § värnpliktslagen (28 § IK) och erhåller tillhörighet enligt 7 § samma lag (29 § IK).

Prövningsverksamheten genomförs av läkare, psykologer och konsulenter samt biträdande personal vid inskrivningsmyndigheterna på värnpliktskontoren enligt av värnpliktsverket utfärdade föreskrifter. Tjänstbarhetsprövningen, dvs. bedömningen av den värnpliktiges duglighet till krigstjänst, grundar sig däremot på tillämpningsföreskrifter utfärdade av försvarets sjukvårdsstyrelse. De sistnämnda föreskrifterna finns intagna i en särskild handbok med "Bestämmelser för medicinsk undersökning och utvärdering". Bestämmelserna följer det internationella diagnosystem som utarbetats av Världshälsoorganisationen och som socialstyrelsen fastställt för klassifikation av sjukdomar. Förutom sjukdomar innehåller diagnosystemet även medicinska särvariabler, inbegripet sociala faktorer av betydelse för inskrivningsverksamheten.

Nedsättningar av tjänstbarheten som framkommer vid den medicinska och psykologiska undersökningen anges med en graderad diagnos som fastställs av inskrivningsöverläkaren.

Huvuddelen av de diagnoser som noteras i samband med läkarundersökningen föranleder inget beslut om vare sig frikallelse eller undantagande. Många av diagnoserna innebär dock en begränsning av möjligheterna att ta ut den värnpliktige till vissa befattningar med särskilda krav.

Den psykologiska undersökningen består av fyra skriftliga delprov och intervju med en psykolog. Det sammanvägda resultatet av delproven ger uttryck för den värnpliktiges allmänbegåvning, normalfördelad i en niogradig skala — "provgrupp" — där nio är högsta värde. Vid intervjun gör psykologen en bedömning av den värnpliktiges psykiska funktionsförmåga och befälslämplighet. Även dessa kriterier uttrycks var för sig i en normalfördelad niogradig skala. Befälslämplighet åsätts dock enbart sådana som tillhör provgrupp 5 eller högre.

Vid psykologintervjun och läkarundersökningen görs dessutom en bedömning för att urskilja värnpliktiga

1. som varaktigt har eller under värnpliktstjänstgöring bedöms få psykisk sjukdom eller betydande psykiska besvär som leder till oförmåga att fullgöra någon värnpliktstjänstgöring.

2. för vilka ett uppenbart säkrare bedömningsunderlag kan förväntas föreligga nästkommande år.

3. vilkas uttagning bör påverkas av hänsyn till psykiska förhållanden.

När psykiska besvär, störningar eller sjukdomstillstånd konstateras av nu angiven art, krävs i regel en fördjupad och tidsmässigt mer omfattande intervju än vad som normalt är fallet. Iakttagelserna och bedömningarna vid dessa intervjuer sammanfattas av psykologen i ett särskilt utlåtande, i förekommande fall med förslag till graderad diagnos.

Föreligger osäkerhet om bedömningen, diskuteras ärendet med chefspsykologen eller inskrivningsöverläkaren vid värnpliktskontoret. Vid behov utförs ytterligare en intervju av chefspsykologen eller någon annan psykolog. Särskilt svårbedömda ärenden kan även föranleda att en psykiatriker som står utanför inskrivningsorganisationen konsulteras. Den psykologiska undersökningen avslutas i dessa ärenden med att inskrivningsöverläkaren överväger innehållet i utlåtandena och efter en egen bedömning av tjänstbarheten beslutar om graderad diagnos. Både i dessa ärenden och i ärenden som inte passerar inskrivningsöverläkaren anges förhållanden av psykologisk eller psykiatrisk art som bör inverka på den värnpliktiges uttagning.

Även uppgifter om den värnpliktiges sociala förhållanden kan inverka på uttagningen. Bedömningen görs i förekommande fall efter samtal med en konsult och kan avse exempelvis behov av uttagning till förband med tjänstgöring nära hemorten.

Det samlade resultatet av prövningsverksamheten meddelas mönstringsförrättaren och utgör underlag för dennes besked till den värnpliktige i fråga om tjänstbarhet, tillhörighet och preliminär uttagning. Vid mönstringen får den värnpliktige upplysning om möjligheterna till uttagning med hänsyn till resultaten av prövningen. Han får även tillfälle att uttrycka öns-

kemål om sin uttagning samt tid och plats för grundutbildningen. Han får också besked om att han kan framföra erinringar mot den preliminära uttagningen genom att skriva till inskrivningsnämnden. Om den värnpliktige inte har någon erinran, beslutar inskrivningsnämnden om hans värnpliktsförhållanden i överensstämmelse med det besked som lämnats av mönstringsförrättaren.

Den som blir inskriven skall tilldelas en inskrivningsbok (20 § värnpliktslagen) och vissa andra handlingar enligt 49 § IK.

Inskrivningsnämndens beslut får överklagas till värnpliktsnämnden. Mot värnpliktsnämndens beslut får talan inte föras (21 och 24 §§ värnpliktslagen).

Det finns en möjlighet att bestämma om ny tjänstbarhetsprövning av den som blivit frikallad. Regeringen har med stöd av 3 § andra stycket värnpliktslagen föreskrivit att den som frikallats är skyldig att på kallelse av inskrivningschefen inställa sig till ny inskrivningsförrättning. Han får även efter egen ansökan inställa sig till inskrivningsförrättning senast det år då han fyller 28 år (24 § IK).

1.3.3 Prövning av tjänstbarheten efter inskrivningen

Bedömningen av den värnpliktiges tjänstbarhet efter inskrivningen sker på i princip samma grunder som vid inskrivningsförfarandet. Således åsätts den värnpliktige i förekommande fall en graderad diagnos. Däremot är den administrativa ordningen vad gäller inhämtandet av beslutsunderlaget delvis annorlunda, beroende på i vilket sammanhang tjänstbarhetsprövningen aktualiseras.

Om den värnpliktige inte fullgör värnpliktstjänstgöring vid tillfället, brukar frågan om prövning av hans tjänstbarhet i regel väckas genom att ett läkarintyg eller ett vårdintyg företes. Det kan ske på den värnpliktiges eget initiativ men också på initiativ av en vårdmyndighet på grund av föreskriven uppgiftsskyldighet (15—18 §§ IK). Ärendena handläggs av värnpliktskontoren, som gör en bedömning och fattar beslut utan att den värnpliktige behöver inställa sig.

Vid samtliga större militära utbildningsmyndigheter finns granskningsnämnder för frågor rörande den värnpliktiges tjänstbarhet. Granskningsnämnderna har enbart rådgivande funktion och består av en militär tjänsteman som ordförande och två andra ledamöter, den ena militär tjänsteman och den andra läkare.

Under tid då den värnpliktige fullgör värnpliktstjänstgöring prövas hans tjänstbarhet vid medicinsk undersökning utförd av förbandsläkare. Om det konstateras att den värnpliktiges tjänstbarhet är nedsatt i förhållande till vad som gällde vid inskrivningstillfället eller vid en senare prövning, avger förbandsläkaren ett utlåtande med förslag om ändring av den värnpliktiges värnpliktsförhållanden. Förslaget kan gälla frikallelse, undantagande för viss tid eller annan uttagning.

Utbildningsmyndighetens fortsatta handläggning av ärendet med anledning av förbandsläkarens förslag kan innebära att det avgörs i sak, eller att

det överlämnas till värnpliktskontoret för beslut. Granskningsnämndens yttrande skall regelmässigt inhämtas dessförinnan.

Värnpliktsverket har delegerat till den utbildningsredovisande myndigheten att besluta i ärenden om undantagande, förutsatt att den värnpliktige går med på att han hemförlovas. Värnpliktsverket har dock förbehållit sig beslutanderätten i de fall den värnpliktige fullgör sin grundutbildning och tidigare undantagits från tjänstgöringskyldighet. Den utbildningsredovisande myndigheten får också besluta om att ge den värnpliktige en annan uttagning, om det finns medicinska skäl. Som förutsättning för detta gäller att den värnpliktige kan utbildas vid samma utbildningsmyndighet och att den nya uttagningen inte medför längre grundutbildning. Beslutanderätten är dock inte delegerad till den utbildningsredovisande myndigheten i ärenden rörande kompani- eller plutonsbefälsvärnpliktiga.

Utbildningsmyndighetens och värnpliktskontorets beslut kan överklagas till värnpliktsnämnden (22 § värnpliktslagen). Nämndens beslut kan inte överklagas (24 § värnpliktslagen).

2 Allmän motivering

2.1 Frikallelse, undantagande och befrielse m. m.

Mitt förslag: — Uttrycken frikallelse, undantagande och befrielse i värnpliktslagen ersätts med det gemensamma uttrycket befrielse.

- Bestämmelserna vad gäller grunderna för befrielse från värnpliktstjänstgöring anpassas så att de överensstämmer med praxis.
- En enhetlig åldersgräns på 28 år införs för befrielse från värnpliktstjänstgöring både vid naturalisation och vid långvarig utlandsvistelse.
- Reglerna i sekretesslagen (1980:100) om sekretess i inskrivningsärenden anpassas till den ändrade terminologin.

VK 83:s förslag: Överensstämmer med mitt (Betänkandet s. 91 – 120).

Remissinstanserna: Förslaget till ett samordnat begrepp biträds med få undantag. Försvarets sjukvårdsstyrelse anser att förslaget vad gäller befrielsebegreppet ökar risken för missförstånd och därför undergräver rättssäkerheten. Liknande uppfattning framför styrelsen i fråga om det föreslagna systemet för bedömning av tjänstbarheten. Värnpliktsverket föreslår att ett särskilt registreringssystem införs för tjänstbarhetsnedsättningar hos värnpliktiga. Hovrätten för Västra Sverige förordar att ordet undantagande väljs som ny gemensam term. Övriga remissinstanser biträder förslaget eller har inget att erinra däremot.

Skälen för mitt förslag: Det svenska militära försvaret är sedan länge grundat på allmän värnplikt för män. Med den allmänna värnplikten följer

en skyldighet för den som omfattas av värnplikten att delta i landets väpnade försvar under tider av krig eller krigsfara och att genomgå värnpliktsutbildning. Syftet med värnpliktsutbildningen är att ge den värnpliktige möjligheter att i samverkan med andra i förband lösa uppgifter i den militära krigsorganisationen. Tjänstgöringen under krigsförhållanden innebär självfallet mycket allvarliga risker, stora påfrestningar och uppoffringar för den enskilde individen, både i fysiskt och psykiskt hänseende. Men även utbildningen innebär uppoffringar och utsätter den värnpliktige för risker och påfrestningar. Mot denna bakgrund är det enligt min mening naturligt att det finns undantag från de med den allmänna värnplikten förenade skyldigheterna. Detta ligger i såväl den enskildes som samhällets intresse. I ett system med allmän värnplikt måste undantagen hänga direkt samman med förhållanden och förutsättningar hos den enskilde. Det är därför nödvändigt att de beslutande myndigheterna skaffar sig kännedom om den värnpliktige som individ och gör en bedömning av hans individuella förutsättningar att tillgodogöra sig värnpliktsutbildningen och att ytterst klara av tjänstgöring i en krigssituation. Bedömningen måste göras mot bakgrund av kunskaper och erfarenheter om förhållandena under värnpliktstjänstgöring och dessas inverkan på den värnpliktige.

Det nuvarande systemet för inskrivning av värnpliktiga och redovisning av försvarsmaktens personal infördes i slutet på 1960-talet. Systemet togs fram på grundval av betänkandet (Fö 1966:5) Krigsmaktens personalförvaltning avgivet av 1964 års inskrivnings- och personalredovisningsutredning och beslutades av 1968 års riksdag (prop. 1968:34, SU 92, rskr. 214). Det nya systemet innebar bl. a. att de medicinska och psykologiska prövningarna vid inskrivningarna utvidgades och förbättrades så att det i betydligt större utsträckning än tidigare blev möjligt att redan vid inskrivningarna skilja ut värnpliktiga som inte var tjänstbara. Dessa skulle annars frikallas först sedan de påbörjat grundutbildningen.

En annan viktig förändring genomfördes i början av 1980-talet när uttagningen av värnpliktiga med placering i handräckningstjänst ersattes med placering i bevaknings- eller depåttjänst (prop. 1981/82:102 bil. 2, FöU 18, rskr. 374). Förändringen innebar att de handräckningsvärnpliktiga i större omfattning kunde användas i krigsorganisationen och att ingen längre togs i anspråk för utbildning, om han av medicinska skäl inte kunde krigsplaceras. Samtidigt höjdes minimikraven på de värnpliktiga, vilket ökade antalet frikallelser något.

I övrigt har ordningen för tjänstbarhetsbedömningen av de värnpliktiga legat i stort sett fast. Verksamheten har dock varit föremål för ett kontinuerligt översyns- och utvecklingsarbete vad gäller vetenskapliga metoder, administrativa rutiner och organisation m. m., allt inom gränserna för varje myndighets ansvarsområde. Ett exempel på detta, som jag berört inledningsvis, är den nu tillämpade modellen för den psykologisk-psykiatriska bedömningen av värnpliktiga vid inskrivningen. Ett annat exempel är den försöksverksamhet som bedrivits av värnpliktsverket beträffande samma bedömningar av värnpliktiga under pågående grundutbildning. Jag återkommer i det följande till dessa frågor.

VK 83 har ingående studerat och redovisat statistiska uppgifter från inskrivningsverksamheten vad gäller tjänstbarhetsprövningen av värnpliktiga. Motsvarande uppgifter om avgångarna efter inskrivningen redovisas också. Därutöver lämnas en närmare redogörelse för de problem som finns i nuvarande system för tjänstbarhetsprövning och kritiken mot det tillämpade förfarandet vid frikallelse.

I likhet med VK 83 finner jag det klarlagt att den nuvarande ordningen för prövning av värnpliktiga i huvudsak fungerar bra. Det finns därför inte någon anledning att göra någon genomgripande förändring av systemet. Jag instämmer i VK 83:s bedömning att det är otillfredsställande att en värnpliktig kan klassificeras som psykiskt sjuk utan att någon psykisk sjukdom i vedertagen bemärkelse föreligger hos honom. Genom stämplingseffekten riskerar han att onödigtvis få sina förutsättningar att t. ex. göra sig gällande på arbetsmarknaden försämrade. Det är också i sig själv allvarligt om den som har påvisade sociala svårigheter enbart av den anledningen klassificeras som sjuk.

Vid tidpunkten för VK 83:s ställningstaganden tillämpades emellertid socialstyrelsens publikation Klassifikation av sjukdomar 1968 (fjärde upplagan 1981) vid bl. a. tjänstbarhetsprövningen av värnpliktiga. Denna publikation har sedermera ersatts med en ny version, Klassifikation av sjukdomar 1987, som tillämpas fr. o. m. den 1 januari 1987. Genom den nya versionen har enligt min mening möjligheterna till klassificering utvidgats avsevärt vad gäller förhållanden eller faktorer som, utan att kunna betecknas som sjukdom eller skada, är av betydelse för individens hälsotillstånd. Därigenom har förutsättningarna för en adekvat personbedömning avsevärt förbättrats. VK 83:s kritik mot prövningsförfarandet har därför inte längre samma giltighet.

En annan viktig förutsättning för ett bättre personbedömningssystem är att den värnpliktiges tjänstbarhet prövas samlat utifrån alla sådana individuella faktorer som påverkar hans tjänstgöringsförmåga. Denna helhetssyn på den värnpliktige måste därför omfatta såväl medicinska och psykologiska som sociala förhållanden. Det är angeläget att systemet för tjänstbarhetsbedömning av de värnpliktiga vidareutvecklas mot en sådan helhetssyn.

De nuvarande kriterierna i värnpliktslagen för frikallelse är av gammalt datum. Kriterier såsom "lyte" och "bestående kroppslig svaghet" är förlagade utifrån dagens språkbruk. De olika uttrycken används många gånger felaktigt och blandas ihop. Det finns därför redan av dessa skäl anledning att anpassa bestämmelserna till dagens förhållanden och överväga om terminologin bör ändras.

Ett led i strävan mot en helhetssyn är att samordna de i fråga om tjänstbarhet använda uttrycken frikallelse och undantagande med uttrycket befrielse från värnpliktstjänstgöring. Uttrycket befrielse skall liksom tidigare avse förhållanden som är helt knutna till den värnpliktige som individ. Det bör understrykas att användningen av ett gemensamt uttryck inte syftar till några förändringar av de principiellt sett olika grunder som tillämpas i dag och som innebär att tjänstgöringsskyldigheten bortfaller för den värnpliktige. Förhållandena kan alltså vara att hänföra till den värnpliktiges fysiska

och psykiska status men också till såväl formella faktorer — naturalisation, militärtjänst i utlandet och långvarig utlandsvistelse — som till sociala, ekonomiska och liknande omständigheter, s. k. synnerliga skäl. Att sammanfatta alla dessa grunder i uttrycket befrielse bör leda till att det inte längre uppfattas som lika negativt att inskrivningsförrättningen för den enskilde inte mynnar ut i uttagning till utbildning.

Varje beslut om befrielse från värnpliktstjänstgöring måste självfallet motiveras med ett klart och tydligt angivande av de skäl på vilket beslutet grundar sig. Det bör därför enligt min mening inte finnas någon risk för att rättssäkerheten sätts i fara, om de olika grunderna för individuella undantag från värnplikten sammanfattas i en term.

Ordet befrielse har redan en väl inarbetad betydelse som på ett naturligt sätt svarar mot att man i det enskilda fallet gör avkall på de med den allmänna värnplikten förenade skyldigheterna. Skyldigheterna betraktas oftast som en oppoffring av den värnpliktige till nytta för samhället. Jag anser därför att utredningen har valt den för ändamålet lämpligaste terminologin.

Utvecklingen på det medicinska och psykologiska området och dessa vetenskapers relation till angränsande vetenskapsgrenar har medfört att lagbestämmelsernas formuleringar rörande den värnpliktiges tjänstbarhet inte längre står i fullständig harmoni med den faktiska tillämpningen.

Bland de värnpliktiga finns de som vid bedömningstillfället måste betraktas som i och för sig tjänstbara men där det finns omständigheter som gör att värnpliktstjänstgöringen kan befaras medföra stora risker för den värnpliktiges hälsa och innebära påtaglig nedsättning av hans prestationsförmåga. Enligt praxis anses dessa värnpliktiga kunna frikallas utan att förutsättningarna för frikallelse föreligger vid en strikt tillämpning av bestämmelserna. På motsvarande sätt frikallas också värnpliktiga som redan har en nedsättning av prestationsförmågan som i och för sig inte utgör ett absolut hinder för fullgörandet av värnpliktstjänstgöringen, men som erfarenhetsmässigt innebär en allvarligt ökad risk för ytterligare nedsatt prestationsförmåga.

Den som exempelvis redan har en hörselnedsättning kan visserligen fungera väl vid det givna tillfället. Han riskerar dock att få sin hörsel ytterligare försämrad om han utsätts för buller. För honom kan alltså värnpliktstjänstgöringen innebära ett större risktagande än vad som är rimligt. På liknande sätt riskerar en psykiskt svag individ, som vanligtvis fungerar bra, att drabbas av svåra problem, om han utsätts för sådana påfrestningar som normalt förekommer under värnpliktstjänstgöringen.

Det är enligt min mening angeläget att de nya bestämmelserna om befrielse utformas i överensstämmelse med den praxis som utbildats vid bedömningen av den värnpliktiges tjänstbarhet.

I detta sammanhang vill jag också något beröra ansvarsfördelningen mellan de myndigheter som medverkar i prövningen av värnpliktigas tjänstbarhet. Utöver vad som har framgått av det tidigare anförda finns bestämmelser om detta dels i förordningen (1983:276) om verksamheten inom försvarsmakten, dels i kungörelsen (1969:379) om inskrivning och redovisning av värnpliktiga.

Värnpliktsverket har, med reservation för de uppgifter som ligger på inskrivningsnämnderna, ansvaret för prövningen av den värnpliktiges tjänstbarhet. Med stöd av 60 § i nu nämnda kungörelse skall värnpliktsverket i samråd med försvarets sjukvårdsstyrelse meddela föreskrifter avseende medicinsk undersökning eller bedömning, och i samråd med försvarets forskningsanstalt föreskrifter avseende psykologisk undersökning eller bedömning. Verket bestämmer däremot utan något särskilt samrådsförfarande om handläggningssgången och grunderna för besluten i dessa ärenden. Ansvaret innefattar alltså även sådana frågor som administrativa rutiner och därmed sammanhängande teknik.

Det s. k. fackansvaret för hälso- och sjukvården inom försvaret åvilar försvarets sjukvårdsstyrelse. Inom detta område utfärdar styrelsen föreskrifter för vården bl. a. av de värnpliktiga under tid då dessa är i tjänst. Styrelsen svarar också för inriktningen av det försvarsmedicinska forsknings- och utvecklingsarbetet.

På försvarets forskningsanstalt ankommer det bl. a. att för totalförsvarsändamål bedriva forskning inom de medicinska och beteendevetenskapliga forskningsgrenarna. Anstalten skall också främja tillämpningen av den psykologiska verksamheten hos myndigheterna inom försvarsdepartementets verksamhetsområde.

Mellan värnpliktsverket, sjukvårdsstyrelsen och forskningsanstalten sker i enlighet med den fastlagda rollfördelningen en kontinuerlig samverkan och ett utbyte av erfarenheter inom resp. ansvarsområde. Den medicinska och psykologiska prövningen av värnpliktiga kan därför utföras av inskrivningsnämnderna och värnpliktsverket med hänsyn tagen till vad utvecklingen påkallar beträffande uppnådda forskningsresultat och vetenskapliga metoder.

Jag har den uppfattningen att utvecklingen nått så långt att de psykologiska prövningarna kan tillmätas ett självständigt värde som bedömningsinstrument rörande värnpliktigas tjänstbarhet. En konsekvens av detta blir att den värnpliktige skall åsättas en diagnos såsom för psykisk sjukdom bara när en sådan sjukdom har konstaterats. Härigenom kommer sannolikt huvuddelen av dem som i dag frikallas från värnplikten av icke kroppsliga skäl att få orsaken till den bristande tjänstbarheten beskriven på ett mera korrekt sätt.

Min nu redovisade uppfattning innebär att jag inte ser några hinder mot att psykologer vid värnpliktsverket självständigt får göra bedömningar av de värnpliktigas tjänstbarhet grundade på psykologiska eller socialpsykologiska faktorer.

Det har gjorts olika bedömningar i fråga om den framtida tillgången på inskrivningsverksamma läkare och psykologer. Min syn på psykologernas medverkan i personbedömningssystemet bör innebära att verksamheten inte blir lika beroende av tillgången på läkare som för närvarande.

Det är angeläget att med utgångspunkt från de uppfattningar jag här redovisat vidareutveckla personbedömningssystemet för de värnpliktiga. Detta bör ankomma på värnpliktsverket.

Jag är medveten om att man i detta sammanhang ofta kommer att stöta på svåra gränsdragningsproblem och andra frågor som måste lösas. Utveck-

lingsarbetet måste därför bedrivas i nära samverkan med berörda fackmyndigheter.

Jag vill i detta sammanhang också beröra behovet av ett klassificeringssystem för tjänstbarhetsbedömningarna. Från rättssäkerhetssynpunkt är det angeläget att bedömningarna sker på ett så fullständigt och korrekt underlag som möjligt och att beslut om befrielse utformas så att de kan förstås av den värnpliktige och andra som har anledning att ta del av det. Från dessa utgångspunkter finns det inte något behov av ett särskilt klassificeringssystem av det slag som har tillämpats hittills, förutsatt att likformighet i bedömningarna ändå kan skapas inom hela inskrivningsväsendet. Av statistiska skäl och för forskningsändamål kan det likaväl vara viktigt att bedömningarna också uttrycks i sifferkoder eller på liknande sätt. Vilket system som därvid är mest ändamålsenligt kan i och för sig bedömas bäst av dem som avser att använda underlaget för statistik, forskning osv. Systemets utformning är emellertid också i hög grad en fråga för dem som skall hantera det i inskrivningsförfarandet. Det får därför bli en fråga för värnpliktsverket och försvarets sjukvårdsstyrelse att bestämma om ett lämpligt klassificeringssystem.

Jag förutsätter att vidareutvecklingen av personbedömningssystemet kan ske i huvudsak inom ramen för myndigheternas löpande verksamhet.

Befrielse från värnpliktstjänstgöring får — som redovisats i det föregående (avsnitt 1.3.1) — också beviljas den värnpliktige under vissa formella villkor. Villkoren kan gälla den värnpliktiges anknytning till annat land genom naturalisation, militärtjänst i utlandet eller långvarig vistelse utomlands. Beträffande naturalisation och vistelse utomlands anges dessutom som villkor för att befrielse skall kunna komma i fråga att den värnpliktige uppnått viss ålder, vid naturalisation 25 år och för utlandsvistelse 30 år. Den som upptas till svensk medborgare genom naturalisation medges enligt praxis alltid befrielse om han uppnår minst 28 års ålder under det aktuella kalenderåret. Jag anser i likhet med VK 83 att det inte finns några bärande skäl för olika åldersgränser för befrielse i förevarande fall. En enhetlig åldersgräns bör därför införas. Det är enligt min mening lämpligt att i överensstämmelse med praxis vid naturalisation bestämma åldersgränsen till 28 år.

Jag vill i detta sammanhang påminna om Sveriges åtaganden enligt 1963 års Europarådskonvention om begränsning av fall av flerfaldigt medborgarskap och om militära förpliktelser i fall av flerfaldigt medborgarskap. I det fall en fördragsslutande stat inte har obligatorisk militärtjänstgöring skall, enligt konventionen, den som är stadigvarande bosatt i en sådan stat anses ha fullgjort sina militära förpliktelser gentemot den staten. Om han sedermera skulle bosätta sig i en annan fördragsslutande stat där han också är medborgare men som har obligatorisk militärtjänstgöring, skall han inte anses ha fullgjort sina militära förpliktelser gentemot denna stat om han bosätter sig där före viss ålder. Denna senare bestämmelse tillkom år 1978 genom ett tilläggsprotokoll till konventionen. Vid undertecknandet av protokollet fick varje fördragsslutande stat ange den ålder som skall gälla för att de militära förpliktelserna i ett sådant fall skall anses fullgjorda. Från svensk sida har därvid angetts 30 års ålder, vilket för närvarande således

överensstämmer med befrielseåldern för den som efter långvarig utlandsvistelse återvänder till Sverige.

Om mitt förslag till en åldersgräns på 28 år antas, föreslår jag att samma åldersgräns iakttas från svensk sida vid tillämpningen av konventionen i nu angivet hänseende.

VK 83 har lämnat synpunkter och förslag om inskrivningsnämndernas och granskningsnämndernas funktion och arbetsformer. Dessa frågor har ett nära samband med en av överbefälhavaren inom ramen för den pågående försvarsmaktsutredningen initierad utredning om värnpliktsverkets uppgifter och organisation samt värnpliktskontorens och utbildningsförbandens verksamhet. Det slutliga ställningstagandet i dessa frågor bör därför anstå i avvaktan på att utredningens överväganden föreligger.

I och med att uttrycket frikallelse utgår ur värnpliktslagen uppkommer ett behov av att anpassa reglerna i sekretesslagen (1980:100) om sekretess i inskrivningsärenden till den nya terminologin.

2.2 Vissa övriga frågor om värnplikten

2.2.1 Inskrivning av underåriga

Mitt förslag: Bestämmelserna om inskrivning av och värnplikt för underåriga avskaffas.

VK 83:s förslag: Överensstämmer med mitt (Betänkandet s. 122—123).

Remissinstanserna: Ingen av remissinstanserna har framfört några erinringar mot förslaget.

Skälen för mitt förslag: För närvarande får regeringen bestämma om inskrivning av den som under inskrivningsåret fyller minst 16 år men som inte uppnått värnpliktsåldern. Den som inskrivits som underårig blir därigenom värnpliktig.

Reglerna i värnpliktslagen om inskrivning av och värnplikt för underåriga bygger på det vid tiden före den nya befälsordningen gällande systemet för rekrytering av anställt befäl till den militära organisationen.

Den nya befälsordningen för det militära försvaret beslutades av riksdagen år 1978 och var helt genomförd den 1 juni 1983 (prop. 1977/78:24, FÖU 10, rskr. 179). Den innebär i princip att alla blivande yrkesbefäl påbörjar befälsutbildningen genom att först som värnpliktiga fullgöra grundutbildningen tillsammans med övriga värnpliktiga.

Av denna anledning finns det inte längre något behov vare sig att skriva in någon tidigare än det år då han fyller 18 år, eller att dessförinnan ålägga denne någon värnplikt. Jag kan inte heller se att reglerna behövs från andra utgångspunkter. Tvärtom har Sverige internationellt ställt sig bakom strävanden att förhindra att den som inte fyllt 18 år deltar i militärt försvar.

2.2.2 Sjomän och samer

Min bedömning: Behovet av särskilda bestämmelser för värnpliktiga som är sjömän eller samer bör prövas i särskild ordning.

VK 83:s förslag: Särreglerna om sjömän och samer föreslås utgå ur värnpliktsförfattningarna (Betänkandet s. 123—125).

Remissinstanserna: Huvuddelen biträder utredningens förslag eller framför inte några erinringar däremot.

Sjöfartsverket och de intresseorganisationer inom sjöfartsnäringen som yttrat sig över förslaget beträffande sjömännen ställer sig i princip avvisande. Dessa framhåller att de skäl som låg till grund för särreglerna fortfarande är giltiga och att de förändringar som skett av sjöpersonalens förhållanden inte motiverar att reglerna avskaffas, utan snarare utvidgas. Flera tillstyrker dock utredningens förslag vad gäller vissa personalkategorier.

Svenska Samernas Riksförbund avvisar förslaget i vad avser värnpliktiga som tillhör samebefolkningen. Förbundet anser inte att samernas förhållanden i värnpliktsammanhang kan bedömas på samma sätt som för lantbrukare, fiskare och andra egenföretagare.

Skälen för min bedömning: Förslaget att avskaffa anstånds- och befrielsereglerna för värnpliktiga som är sjömän behöver enligt min uppfattning beredas ytterligare innan det läggs till grund för författningsändringar. Frågan om behovet av särregler för värnpliktiga tillhöriga samebefolkningen hör författningstekniskt samman med motsvarande regler för sjömän. Frågorna bör därför enligt min mening bedömas i sammanhang med reglerna om uppskov från militärtjänstgöring för att tillgodose behovet av personal inom andra delar av totalförsvaret än försvarsmakten. Jag anser det lämpligt att dessa frågor tas upp i samband med en samlad översyn av värnpliktsförfattningarna.

2.2.3 Inskrivningsbok

Mitt förslag: Bestämmelserna i värnpliktslagen om en särskild inskrivningsbok för inskriven värnpliktig upphävs.

Värnpliktsverkets förslag: Överensstämmer med mitt.

Skälen för mitt förslag: Inskrivningen och redovisningen av värnpliktiga sker sedan länge med stöd av automatisk databehandling. Därigenom finns det inte längre något behov av att manuellt föra in uppgifter om den värnpliktiges tjänstgöringsförhållanden i en särskild inskrivningsbok. Redovisningen av dessa förhållanden sker numera på annat sätt. Bestämmelsen i 20 § värnpliktslagen om inskrivningsbok bör därför upphävas.

Mitt förslag: Nuvarande försöksvis tillämpade regler om uppdelning av krigsförbandsövningarna inom armén på två delövningar görs permanenta och utvidgas till att omfatta alla värnpliktiga inom försvarsgrenen.

Chefens för armén förslag: Överensstämmer med mitt utom såvitt avser meniga där chefens för armén förslag är begränsat till vissa specialister.

Skälen för mitt förslag: Som jag anfört inledningsvis har det under några år inom armén bedrivits försök med uppdelning av krigsförbandsövningarna för plutons- och kompanibefälsvärnpliktiga. Försöksverksamheten påbörjades den 1 mars 1984 och upphör vid utgången av juni månad 1988. Verksamheten har reglerats i lagen (1983:1080) om försök med uppdelning av krigsförbandsövningar inom armén (prop. 1983/84:59, FÖU 10, rskr. 119) samt genom lagen (1986:111) om ändring i samma lag (prop. 1985/86:100 bil. 6, FÖU 5, rskr. 117).

Avsikten med försöken var att pröva om en uppdelning skulle kunna förbättra det värnpliktiga befälets möjligheter att aktivt delta i förberedelsearbetet inför krigsförbandsövningarna och därigenom ge dem bättre förutsättningar att leda övningarnas genomförande. Försöken skulle också visa om uppdelningen av tjänstgöringen minskade de värnpliktigas behov av anstånd med krigsförbandsövningarna.

I sin redovisning av försöken anger chefen för armén att huvudsyftet nåtts, så till vida att det inkallade befälet fått större inflytande över planläggningen och därigenom också fått större förståelse och känt större ansvar för genomförandet. Däremot redovisas inga avgörande skillnader eller effekter vad gäller anstånden. Systemet med delad krigsförbandsövning har emellertid enligt arméchefens mening totalt sett gett ett bättre utbildningsresultat.

Chefen för armén anför vidare att tidigare erfarenheter och försök har visat att förmågan hos värnpliktiga i vissa speciella befattningar går ned under acceptabel nivå mellan tjänstgöringstillfällena. Detta gäller t. ex. robot-, stridsvagns- och pansarvärnsskyttar, vars förmåga är avgörande för hela förbandets stridsförmåga. Även dessa värnpliktiga bör enligt chefen för armén kunna genomföra delad krigsförbandsövning.

Jag delar chefens för armén uppfattning att systemet med uppdelning av krigsförbandsövningarna bör införas som ett alternativ till sammanhängande övningar för att ge ytterligare möjligheter till flexibel utbildning. Tiden är nu mogen att permanenta systemet. Det finns enligt min mening också fog för att utvidga systemet till att avse också värnpliktiga som inte har befattningar som befäl. Det kan ifrågasättas om det är ändamålsenligt att i lagtexten ange vilka ytterligare grupper som bör komma i fråga för uppdelade krigsförbandsövningar. Det kan enligt min mening inte riktas några allvarligare invändningar mot att alla värnpliktiga inom armén får omfattas av de nya bestämmelserna. Det får sedan bli en fråga för chefen för armén att precisera vilka värnpliktiga som skall kallas in till uppdelad krigsförbandsövning.

Ett speciellt problem vid uppdelade övningar är hur reglerna om anstånd skall hanteras.

Anstånd med att påbörja tjänstgöring kan beviljas värnpliktig som visar att tjänstgöringen skulle medföra avsevärt avbräck i påbörjade studier eller vålla väsentlig olägenhet i hans arbete eller bereda honom eller någon nära anhörig till honom väsentliga svårigheter.

Enligt min mening bör strävan vara att undvika att anstånd med tjänstgöringen medför att den värnpliktige fullgör bara den ena delen av övningen. Det innebär att en värnpliktig som anser att han är förhindrad att fullgöra den senare delen bör ansöka om anstånd innan han rycker in till den första delövningen. Om anstånd medges, bör anståndet omfatta båda delövningarna. Det kan dock givetvis inträffa att den värnpliktige efter den första delövningen hamnar i en situation som gör att han måste medges anstånd med den andra delen av övningen. Anståndet medför då att han får avbryta den tjänstgöring, som han har påbörjat i och med den första delövningen. Han får då enligt gällande regler inte tillgodoräkna sig den första övningen. Det är enligt min mening viktigt att de värnpliktiga i samband med att de kallas in till en uppdelad krigsförbandsövning informeras om gällande anstandsregler och särskilt anmodas att ansöka om anstånd med hela övningen fastän hindret bara avser den senare delövningen.

En uppdelad krigsförbandsövning innebär för den värnpliktige ytterligare en inryckning och en utryckning. Eftersom in- och utryckningsdagar inte räknas som tjänstgöringsdagar enligt gällande bestämmelser, kommer den värnpliktige att få avsätta ytterligare två dagar för att den uppdelade övningen skall bli lika lång som en övning som genomförs i en följd. Jag anser att uppdelade krigsförbandsövningar inte skall kunna få till följd att den sammanlagda tid som den värnpliktige faktiskt måste vara borta från sin civila verksamhet blir längre. För de värnpliktiga som skall genomföra delad krigsförbandsövning bör därför det högsta antalet tjänstgöringsdagar som anges i värnpliktslagen reduceras med två. Detta bör också komma till uttryck i bestämmelserna.

Jag bedömer att den föreslagna ordningen inte kommer att medföra några nämnvärda merkostnader.

2.4 Ikraftträdande

Mitt förslag: Lagändringarna skall träda i kraft den 1 juli 1988 såvitt avser bestämmelserna om uppdelning av krigsförbandsövningar och den 1 juli 1989 i övrigt.

VK 83:s förslag: De av VK 83 framlagda förslagen föreslås träda i kraft den 1 januari 1988.

Remissinstanserna: Hovrätten för Västra Sverige ifrågasätter behovet av vissa ytterligare övergångsbestämmelser utöver dem som VK 83 har föreslagit. Remissinstanserna i övrigt har inte haft några invändningar mot den föreslagna tidpunkten för ikraftträdande eller de föreslagna övergångsbestämmelserna.

Skälen för mitt förslag: Det är angeläget att de nya bestämmelserna kan komma i tillämpning så snart som möjligt. För att handläggningen av befrielseärendena enligt de nya bestämmelserna skall fungera måste dock bl. a. tillämpningsföreskrifter, datarutiner och innehållet i blanketter ses över och omarbetas. Även i andra avseenden krävs förberedelser. Enligt min mening är därför den 1 juli 1989 ett lämpligt datum för ikraftträdandet. Bestämmelserna om uppdelning av krigsförbandsövningarna inom armén bör dock träda i kraft omedelbart efter det att försöksverksamheten med sådan uppdelning avslutats, dvs. den 1 juli 1988.

3 Upprättade lagförslag

I enlighet med det anförda har inom försvarsdepartementet upprättats förslag till

1. lag om ändring i värnpliktslagen (1941:967),
2. lag om ändring i sekretesslagen (1980:100).

Förslaget under 2 har upprättats i samråd med chefen för justitiedepartementet.

4 Specialmotivering

4.1 Förslaget till lag om ändring i värnpliktslagen (1941:967)

Kommittén har föreslagit att värnpliktslagen och dess följd författningar görs till föremål för en genomgripande översyn syftande till en modern och överskådlig författningstext med ett innehåll som står i överensstämmelse med den praxis som har utvecklats i värnpliktsfrågorna. Som jag redovisat i inledningen anser också jag att en sådan översyn bör göras. I avvaktan på denna översyn har vissa ändringar ansetts böra göras redan nu.

De bestämmelser som nu föreslås ändrade rör i första hand de olika undantagen från skyldigheten att fullgöra värnpliktstjänstgöring. Förslagen innebär i huvudsak att ändringar görs främst i 3 och 4 §§ samt 27 § 1 mom. värnpliktslagen, att konsekvensändringar görs i vissa andra paragrafer samt att vissa bestämmelser i lagen utgår.

2 § Vid krig eller omedelbar krigsfara kvarstår värnplikten för den som inkallats till tjänstgöring, så länge behovet det kräver.

Bestämmelsen i 2 § första stycket om att den som har inskrivits som underårig är värnpliktig även innan han uppnått värnpliktsåldern saknar som framgår av den allmänna motiveringen numera aktualitet. Bestämmelsen kan därför upphävas.

- 3 §** Den som är värnpliktig är skyldig att fullgöra värnpliktstjänstgöring. Värnpliktstjänstgöring utgörs av
1. värnpliktsutbildning enligt 27 § 1 mom.,
 2. beredskapsövning enligt 27 § 2 mom.,
 3. tjänstgöring enligt 28 §.

Värnpliktslagen innehåller i sin nuvarande lydelse inte någon samlad bestämmelse som klargör innebörden av värnplikten. Genom denna nya paragraf införs en sådan bestämmelse, varigenom de olika slag av tjänstgöring som den värnpliktige är skyldig att fullgöra till följd av värnplikten räknas upp.

Vilka som är värnpliktiga framgår liksom tidigare av 1 §. De uppräknade tjänstgöringslagen består av dels värnpliktsutbildning enligt 27 § 1 mom., dels beredskapsövning enligt 27 § 2 mom. och dels tjänstgöring enligt 28 §. Den närmare innebörden och förutsättningarna under vilka tjänstgöringsskyldigheten får utkrävas av den värnpliktige anges i nämnda lagrum. För de olika slagen av tjänstgöring används det samlade begreppet värnplikts-tjänstgöring.

Beträffande innebörden av värnpliktigas tjänstgöringsskyldighet kan också hänvisas till kungörelsen (1969:380) om värnpliktigas tjänstgöring m. m. och till värnpliktsutbildningsförordningen (1980:1035).

4 § Från skyldigheten att fullgöra värnpliktstjänstgöring skall den befrias som

1. på grund av sjukdom eller av någon annan orsak har sin fysiska eller psykiska prestationsförmåga nedsatt i sådan grad att han inte kan fullgöra tjänstgöringen,
 2. löper särskild risk att genom tjänstgöringen få en sådan nedsättning av prestationsförmågan som avses under 1,
 3. genom naturalisation upptas till svensk medborgare det kalenderår då han fyller 28 år eller senare,
 4. styrker att han i utlandet genomgått militär utbildning som i huvudsak kan jämföras med grundutbildning enligt denna lag,
 5. på grund av långvarig vistelse utomlands inte har fullgjort sin tjänstgöringsskyldighet och återvänder till riket under det kalenderår då han fyller 28 år eller senare, eller
 6. visar andra, synnerliga skäl för befrielse.
- Befrielse får begränsas till visst slag av tjänstgöring och i fråga om befrielse enligt 1 och 2 även viss tid.
- Beslut om befrielse får tas upp till ny prövning.

Som angetts i den allmänna motiveringen bör skyldigheten att fullgöra den med värnplikten förenade värnpliktstjänstgöringen bortfalla av skäl som hänför sig till den värnpliktige som individ. Skälen har sådan karaktär att det inte är rimligt eller ens önskvärt att göra tjänstgöringsskyldigheten gällande mot den värnpliktige. Bestämmelser om detta har tagits in i förevarande paragraf om befrielse från skyldighet att fullgöra värnpliktstjänstgöring. Paragrafen tar hänsyn till en mängd olika personliga förhållanden vilka tidigare föll under uttrycken frikallelse, undantagande och befrielse. Genom den nya paragrafen slopas alltså de två förstnämnda uttrycken till förmån för den gemensamma termen befrielse.

Befrielsegrunden i första stycket 1 och 2 avser nedsättningar av den värnpliktiges prestationsförmåga i fysiskt och psykiskt hänseende. Vissa formella grunder behandlas i punkterna 3—5, medan punkten 6 fångar upp rena undantagsfall i övrigt som — liksom nu — bör leda till befrielse. Befrielsens giltighet i tiden m. m. tas upp i andra och tredje styckena. Förslaget syftar inte till någon ändring av hittills tillämpade urvalsprinciper. Även i fortsättningen bör självfallet den som inte bedöms kunna klara av värnpliktstjänstgöringen få slippa denna.

Enligt första stycket 1 skall den befrias som på grund av sjukdom eller av annan orsak har sin fysiska eller psykiska prestationsförmåga så nedsatt att han inte kan fullgöra tjänstgöringen. Med sjukdom avses vad som vid en kompetent bedömning på vetenskapliga grunder och beprövad erfarenhet är att anse som sjukdom. Om en sjukdom konstateras skall den klassificeras genom att den värnpliktige åsätts den mot sjukdomen svarande diagnosen. Som sägs i paragrafen skall även andra orsaker som, utan att vara sjukdom, innebär nedsatt prestationsförmåga kunna leda till befrielse från värnpliktstjänstgöringen. Både vid sjukdom och för övriga orsaker gäller först att nedsättningen skall vara kvalificerad i sådan grad att den värnpliktige inte uppfyller de krav på prestationsförmåga som uppställs för någon krigsbefattning. Men även nedsatt förmåga att tillgodogöra sig utbildning för användbarhet i krig skall medföra befrielse om nedsättningen är för stor. Tillräcklig utbildning för krigsuppgiften kan ju då inte ges. Härmed avses att också markera att vid bedömningen av en värnpliktigs tjänstbarhet skall alla de förhållanden beaktas under vilka utbildningen bedrivs. Den värnpliktiges militära tjänstbarhet skall alltså dels prövas mot befattningskraven och dels mot den enskildes förutsättningar för värnpliktsutbildning.

Medan punkten 1 således avser nedsättningar som föreligger redan vid bedömningstillfället, tar punkten 2 upp nedsättningar hos den värnpliktige som kan uppkomma eller förvärras om denne tvingas fullgöra sin tjänstgöringsskyldighet. Det förutsätts för befrielse att den värnpliktige löper en särskild risk att genom tjänstgöringen få en sådan nedsättning av prestationsförmågan som avses under punkten 1. Det är självfallet inte fråga om att tillämpa bestämmelsen på nedsättningar som för vem som helst kan bli följden av någon olyckshändelse eller liknande omständighet under tjänstgöringen. Tillämpning kan bli aktuell först när det på grund av något förhållande hos den värnpliktige erfarenhetsmässigt finns en direkt och påtaglig risk för nedsatt prestationsförmåga, eller att en redan befintlig nedsättning gör honom särskilt utsatt för risken att drabbas av en allvarlig skada. Det är alltså de fall som typiskt sett innebär en särskild risk för nedsättning som skall eftersökas. Oftast torde prognosen grunda sig på en redan identifierad nedsättning hos den värnpliktige, men även mera allmänna iakttagelser av dennes fysiska och psykiska förmåga att klara av värnpliktstjänstgöringen skall vid riskbedömningen kunna leda till befrielse även om någon egentlig nedsättning inte kan anses föreligga när bedömningen görs. VK 83 har i detta sammanhang använt uttrycket "allvarlig risk". Jag har i stället valt att använda uttrycket "särskild risk" vilket enligt min mening bättre beskriver de förhållanden som skall föreligga för befrielse av dessa skäl.

Med uttrycket tjänstgöringen i paragrafen avses inte bara fullgörandet av rena tjänsteuppgifter under utbildning och annan tjänstgöring. I uttrycket ligger även sådant som hör samman med själva grundutbildningen, repetitionsutbildningen etc. såsom förläggningen i kasern eller på fartyg, skyldigheten att under en längre tid vistas långt från hemmet och anhöriga och liknande förhållanden. Den som inte har förmåga att fullgöra dessa krav bör alltså kunna bli befriad från värnpliktstjänstgöring.

Bestämmelserna i första stycket 3—5 berör förutsättningarna för befrielse för värnpliktiga med viss anknytning till utlandet. I punkten 3 föreskrivs befrielse för den som genom naturalisation upptas till svensk medborgare det kalenderår då han fyller 28 år eller senare. Ändringen från nuvarande 25 år till 28 år innebär en anpassning till rådande praxis och har dessutom valts som enhetlig åldersgräns vid vilken tjänstgöringsskyldighet normalt inte skall utkrävas av den som inte påbörjat någon värnpliktstjänstgöring. Den som styrker att han i utlandet genomgått militär utbildning som i huvudsak kan jämföras med svensk grundutbildning skall befrias enligt punkten 4. Den föreslagna lydelsen är inte tänkt att utgöra någon saklig ändring utan en tydligare återgivning av tillämpad praxis. Åldersgränsen i punkten 5 för den som skall befrias på grund av långvarig vistelse utomlands har sänkts från nuvarande 30 år till 28 år. Motivet härtill är att få till stånd en enhetlig befrielseålder.

I punkten 6 regleras sådana i hög grad särpräglade fall i övrigt som liksom tidigare skall kunna medföra befrielse. Bestämmelsen innebär inte någon ändring i sak.

Befrielse får enligt andra stycket begränsas till visst slag av tjänstgöring eller, för vissa befrielsefall som anges i paragrafen, också viss tid. Beslut om befrielse, som inte innehåller någon begränsning i tiden, gäller tills vidare. Många gånger är emellertid skälen för befrielse av sådan övergående art att besluten härom bör tidsbegränsas. Hit hör den stora grupp av ärenden som gäller kortvariga nedsättningar av den värnpliktiges tjänstbarhet och som tidigare lett till beslut om undantagande från tjänstgöringsskyldighet under erforderlig tid. Tidsbegränsad befrielse kan också komma i fråga i sådana fall där det finns välgrundad anledning att följa upp eller kontrollera om den omständighet som medfört befrielse fortfarande föreligger. Företrädesvis kan detta vara aktuellt när relativt unga värnpliktiga blir befriade och det efter en tid fortfarande är meningsfullt att låta dem fullgöra t. ex. grundutbildning. Behov av att tidsbegränsa befrielse enligt punkterna 3—6 finns inte. Sådana beslut bör gälla tills vidare. Liksom tidigare bör befrielse kunna begränsas till visst slag av tjänstgöring. Den som exempelvis genomgått militär utbildning utomlands och därigenom fått användbarhet för en krigsbefattning bör befrias från grundutbildning men kunna åläggas repetitionsutbildning osv.

Enligt tredje stycket får ett beslut om befrielse tas upp till ny prövning. I VK 83:s lagförslag används uttryckssättet att beslutet får omprövas. För att undvika förväxling med förvaltningslagens omprövningsförfarande i samband med överklagande har jag valt att säga att beslutet får tas upp till ny prövning. Intresset för detta kan finnas både hos den värnpliktige själv och hos samhället. Den som blivit befriad på grund av någon bestående nedsätt-

ning av prestationsförmågan skall således kunna få beslutet prövat igen om det kan visas att nedsättningen inte längre finns. Ändrade bedömningar av kraven för att kunna fullgöra en viss uppgift kan också föranleda en ny prövning. Likaså bör vissa beslut om befrielse kunna prövas på nytt för att tillgodose försvarets behov av personal i utomordentliga situationer av krig eller krigsfara.

5 § Under de villkor regeringen bestämmer må anstånd medgivnas med tjänstgöring enligt 27 § 1 mom. Regeringen meddelar bestämmelser om anstånd med annan värnpliktstjänstgöring.

I första stycket av denna paragraf finns för närvarande vissa bestämmelser om befrielse. Dessa har med delvis förändrat innehåll förts till 4 §. Reglerna i andra stycket om anstånd kvarstår oförändrade.

12 § Inskrivningsnämnden skall vid inskrivningsförrättning

1. besluta om befrielse från värnpliktstjänstgöring enligt 4 § 1 och 2,
2. besluta om inskrivning av värnpliktiga i övriga fall,
3. besluta om uttagning av värnpliktiga för utbildning enligt 6 §.
4. besluta om värnpliktigas tillhörighet till militärområde, flottan eller kustartilleriet enligt 7 §.

Om inskrivningsnämnden finner att det kan antas att en värnpliktigs förutsättningar att fullgöra värnpliktstjänstgöring kan bedömas avsevärt säkrare vid en senare tidpunkt, får prövningen uppskjutas under den tid som behövs. Den värnpliktiges förmåga att fullgöra tjänstgöring skall dock bestämmas senast under det år då han fyller 21 år.

Ändringarna i denna paragrafs första stycke är endast följdändringar av redaktionell art.

Andra stycket ersätter i viss mån nu gällande 4 § andra stycket. För närvarande gäller att den vars krigsduglighet inte kan bedömas med erforderlig säkerhet vid en viss tidpunkt får undantas från tjänstgöringsskyldighet för den tidsperiod som krävs för att ett säkrare bedömningsunderlag skall föreligga.

Genom den nya bestämmelsen skapas formell möjlighet för inskrivningsnämnden att skjuta på avgörandet under en tid. I sak blir det inte någon skillnad jämfört med nuvarande reglering. En fördel med den nya utformningen av paragrafen är att den enskilde inte ens för en kortare tid utpekas som inte fullt krigsduglig.

15 §

Paragrafen kan upphävas av skäl som framgår av den allmänna motiveringen (avsnitt 2.2.1).

19 § Värnpliktsverket eller den myndighet som värnpliktsverket bestämmer beslutar i ärenden

1. som avses i 12 §, om ärendet inte avgörs vid inskrivningsförrättningen,
2. om befrielse enligt 4 § 3—6,
3. om anstånd med värnpliktstjänstgöring.

Ändringen i denna paragraf är i huvudsak av redaktionell och formell art. Bestämmelserna om vilka myndigheter som beslutar i vissa befrielseärenden och i anståndsärenden har flyttats från 29 § till ifrågakvarande paragraf.

För närvarande föreskrivs i denna paragraf att en inskriven värnpliktig skall få en inskrivningsbok. Som förordats i den allmänna motiveringen (avsnitt 2.2.3) bör inskrivningsboken i dess nuvarande form slopas. Bestämmelsen kan därför upphävas.

21—24 §§

Bestämmelserna i dessa paragrafer har inarbetats i 29 § och kan därför upphävas.

27 § 1. De värnpliktigas utbildningstid

Värnpliktsutbildningen utgöres — — — — högst 335 dagar.

B. Värnpliktig skall fullgöra — — — — skall tjänstgöra.

Krigsförbandsövningarna inom armén får delas upp på två delövningar om sammanlagt högst 23 dagar för meniga och gruppbefäl och högst 30 dagar för plutons- och kompanibefäl.

Tiden för — — — — medger det.

Som framgår av den allmänna motiveringen bör den försöksverksamhet med delade krigsförbandsövningar som skett med stöd av lagen (1983:1080) om försök med uppdelning av krigsförbandsövningar inom armén (ändrad 1986:111) nu avbrytas och ersättas med en permanent möjlighet till delade krigsförbandsövningar för alla värnpliktiga inom armén. Bestämmelserna i den nämnda lagen har med det utvidgade innehållet förts in i denna paragraf.

29 § Ärenden om befrielse från värnpliktstjänstgöring enligt 4 § 3—6 och om anstånd med tjänstgöring prövas endast efter ansökan av den värnpliktige.

Beslut i ärenden enligt 12 och 19 §§ får överklagas hos värnpliktsnämnden inom två veckor från den dag då klaganden fick del av beslutet. Beslut om ändrad uttagning eller tillhörighet efter fullgjord grundutbildning får dock inte överklagas.

Beslut som meddelas enligt 12 och 19 §§ skall gälla omedelbart.

Värnpliktsnämndens beslut får inte överklagas.

Ändringarna i denna paragraf är närmast av redaktionell och formell art. Vidare har bestämmelserna i 21—24 §§ inarbetats i denna paragraf för att göra dessa bestämmelser klarare och enklare.

Ikraftträdandebestämmelser

Denna lag träder i kraft, i fråga om 27 § 1 mom. den 1 juli 1988, och i övrigt den 1 juli 1989.

I fråga om den som har frikallats från värnpliktens fullgörande enligt äldre bestämmelser skall efter ikraftträdandet föreskrifterna om befrielse enligt 4 § första stycket 1 och 2 i den nya lydelsen tillämpas. Den som har undantagits från tjänstgöringsskyldighet enligt äldre bestämmelser skall vid tillämpningen av lagen efter ikraftträdandet anses ha befriats från skyldigheten att fullgöra värnpliktstjänstgöring under motsvarande tid.

I fråga om den som har inskrivits som underårig före ikraftträdandet tillämpas äldre bestämmelser.

Lagändringarna föreslås träda i kraft den 1 juli 1988 såvitt avser 27 § 1 mom. och den 1 juli 1989 i övrigt.

Prop. 1987/88:54

I övergångsbestämmelserna har tagits in föreskrifter om att på dem som frikallats eller undantagits från tjänstgöringsskyldighet enligt äldre bestämmelser skall efter ikraftträdandet tillämpas de nya föreskrifterna i 4 § första stycket 1 och 2 samt, i fråga om den som undantagits, även tidsbegränsningsregeln i 4 § andra stycket.

Vidare skall äldre bestämmelser alltjämt gälla för den som har inskrivits som underårig före ikraftträdandet.

4.2 Förslaget till lag om ändring i sekretesslagen (1980:100)

7 kap.

12 § Sekretess gäller i ärende om inskrivning av värnpliktig för uppgift om enskilda personliga förhållanden, om det kan antas att den enskilde eller någon honom närstående lider men om uppgiften röjs. Motsvarande sekretess gäller i ärende som angår antagning till utbildning vid försvarsmakten, befrielse från värnpliktstjänstgöring på grund av nedsättning av prestationsförmågan eller särskild risk för detta, anstånd med värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst. Sekretessen gäller dock inte beslut i ärende som avses i detta stycke.

Sekretess gäller inom försvarsmaktens personalvård med avseende på värnpliktiga för uppgift som hänför sig till psykologisk undersökning och för uppgift om enskilda personliga förhållanden hos konsulent eller annan befattningshavare som särskilt har till uppgift att bistå med råd och hjälp i personliga angelägenheter, om det inte står klart att uppgiften kan röjas utan att den som uppgiften rör eller någon honom närstående lider men.

I fråga om uppgift i allmän handling gäller sekretessen i högst femtio år.

Lagrådet har pekat på att den ändrade terminologin i förslagets 4 § i värnpliktslagen bör föranleda ändring i 7 kap. 12 § första stycket andra meningens sekretesslagen (1980:100). För närvarande föreskrivs där bl. a. om sekretess i ärende om frikallelse från värnplikt och undantagande från tjänstgöringsskyldighet. Detta motsvarar i förslaget till ny 4 § i värnpliktslagen befrielse enligt punkterna 1 och 2. I sekretesslagen har därför tagits in bestämmelser om sekretess i ärenden om befrielse enligt nämnda punkter. Någon förändring i sak innebär detta inte.

Andra och tredje styckena ändras inte.

5 Hemställan

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen föreslår riksdagen att anta

1. förslaget till lag om ändring i värnpliktslagen (1941:967),
2. förslaget till lag om ändring i sekretesslagen (1980:100).

6 Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och beslutar att genom proposition föreslå riksdagen att anta de förslag som föredraganden har lagt fram.

VK 83:s sammanfattning av betänkandet

I värnpliktslagens första paragraf anges att

”Svensk man är värnpliktig från och med det kalenderår under vilket han fyller aderton år till och med det år under vilket han fyller fyrtiosju år”.

Värnpliktslagens tredje paragraf föreskriver dock att

”Den som till följd av lyte, stadigvarande sjukdom, bestående kroppslig svaghet eller annan dylik orsak är oduglig till krigstjänst skall frikallas från värnpliktens fullgörande”.

Från den allmänna värnplikten finns det alltså undantag. I värnpliktslagen och dess följdörfattningar anges att värnpliktig under olika förutsättningar kan bli frikallad, undantagen eller befriad. Han kan också få anstånd eller uppskov. Den värnpliktige kan också omfattas av regler som säger att han inte skall kallas in eller att han inte får kallas in. Därutöver finns ytterligare regler vars effekt för den enskilde värnpliktige ytterst är densamma — nämligen att han omfattas av ett undantag från den allmänna värnpliktens huvudregel att han är skyldig att fullgöra värnpliktstjänstgöring.

Den gällande värnpliktslagens ursprung är från 1901. Olika regler har sedan dess tillkommit eller ändrats. Det totala regelsystemet angående värnpliktsförhållanden fyller grundkrav på rättssäkerhet. Det är stabilt och klart för dem som regelbundet arbetar med det.

På ett regelverk, som har så stor betydelse för så många som värnpliktslagen och dess följdörfattningar, anser vi dock att man även skall kunna ställa det kravet att hela systemet skall vara så tydligt att det kan förstås och accepteras av de flesta.

Den gällande värnpliktslagen motsvarar inte det kravet. Kritik har riktats mot i första hand frikallelseparagrafen. Kritiken har främst gällt hur denna tolkas och hur systemen är uppbyggda för att bedöma frikallelseärenden som grundas på psykiska skäl. Att det i stort är ”rätt” individer som frikallas har inte ifrågasatts.

Vi har tagit del av författningarna, praxis och administrativa rutiner. Vi har inte funnit belägg för att berörda myndigheter skulle ha handlat felaktigt eller att systemet skulle ha missbrukats. Vi finner det emellertid olyckligt att detta regelsystem inte uppfyller kraven på tydlighet m. m. och att systemet därmed ger upphov till debatt och blir föremål för kritik.

Vi anser att denna situation huvudsakligen uppkommit på grund av att värnpliktslagens centrala paragrafer efter 40 år i nuvarande lydelse blivit omoderna. Under tiden har en omfattande utveckling skett inom psykologin och psykiatrin. Inskrivningsverksamheten har under 1970-talet genomgått stora förändringar. Förutsättningarna för arbetet med enskilda värnpliktsärenden ute på utbildningsförbanden har förändrats avsevärt. Detta gäller både utbildningsförutsättningarna och resurserna för psyko-socialt arbete med enskilda.

Värnpliktsverkets praxis har på motsvarande sätt utvecklats i takt med den övriga samhällsutvecklingen. Därigenom har det blivit allt svårare att

utan specialkunskaper inom området överblicka sambandet mellan lagtext och de följdförfattningar, administrativa regler m. m. som slutligt utgör praxis.

Vi har under tidigare faser av vårt arbete lagt fram ett antal förslag till förändringar i olika delar av värnpliktslagen och dess följdförfattningar. Vi föreslår nu att värnpliktslagen i sin helhet skall omarbetas och moderniseras. Vi föreslår att de nuvarande begreppen frikallelse, undantagande, befrielse, anstånd, uppskov m. m. på sikt skall samordnas i det enda begreppet *befrielse*. Beslut om befrielse skall kunna avse tills vidare, viss tid eller visst slag av tjänstgöring.

Att skriva om hela värnpliktslagen och dess följdförfattningar är ett tidskrävande arbete. Vi föreslår därför att arbetet skall ske i två steg. I ett första steg bör värnpliktslagens nuvarande tredje och fjärde paragrafer angående frikallelse och undantagande, så snart detta kan ske, ändras för att lösa de problem vi pekat på. Övriga ändringar bör göras i ett andra steg.

Med förslagen till omedelbar lagändring vill vi uppnå

att lagen moderniseras till att bättre motsvara en i sak riktig praxis,

att det skall bli administrativt möjligt att befria (frikalla) vissa värnpliktiga utan att dessa, genom användande av medicinsk diagnos, stämplas som psykiskt sjuka utan att vara det i vedertagen "civil" bemärkelse och

att skapa bättre förutsättningar för att tillämpa en helhetssyn på den värnpliktige och hans situation för att på så sätt förbättra möjligheterna att hjälpa dem som bedöms få eller fått problem med värnpliktstjänstgöringen.

För att betona vikten av att arbetet sker utifrån en helhetssyn på individen föreslår vi också att alla ändringar under pågående utbildning av en enskilds värnplikts- och tjänstgöringsförhållanden skall behandlas i förbandets granskningsnämnd.

Våra förslag innebär inte några ändringar av vilka som skall befrias (frikallas eller undantagas) och inte heller några ställningstaganden till hur många (eller hur stor andel) av de värnpliktiga som skall befrias.

VK 83:s lagförslag

Förslag till
Lag om ändring i värnpliktslagen (1941:967)

Härigenom föreskrivs i fråga om värnpliktslagen (1941:967)¹

dels att 15 § skall upphöra att gälla,

dels att 2—5 samt 12, 19 och 29 §§ skall ha följande lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

2 §

Yngling, som enligt 15 § inskrivits såsom underårig, är värnpliktig även innan han uppnått värnpliktsåldern.

Vid krig eller omedelbar krigsfara kvarstår värnplikten för den som inkallats till tjänstgöring, så länge behovet det kräver.

3 §

Den som är värnpliktig är skyldig att fullgöra värnpliktstjänstgöring.

Värnpliktstjänstgöring utgörs av

- 1. grundutbildning,*
- 2. repetitionsutbildning,*
- 3. beredskapsövning och*
- 4. krigstjänstgöring.*

3 §²

4 §

Den som till följd av lyte, stadigvarande sjukdom, bestående kroppslig svaghet eller annan dylik orsak är oduglig till krigstjänst skall frikallas från värnpliktens fullgörande.

Regeringen må förordna, att de som sålunda frikallats skola underkastas läkarundersökning och psykologisk undersökning samt, om de därvid befinnas dugliga till krigstjänst, vara skyldiga fullgöra värnplikt.

Från skyldigheten att fullgöra värnpliktstjänstgöring skall den befrias som

1. på grund av sjukdom eller av någon annan orsak har sin fysiska eller psykiska prestationsförmåga nedsatt i sådan grad att han inte kan fullgöra tjänstgöringen.

2. löper allvarlig risk att genom tjänstgöringen få en sådan nedsättning av prestationsförmågan som avses under 1.

¹ Lagen omtryckt 1969:378. Senaste lydelse av 15 § 1975:555.

² Senaste lydelse 1975:555.

4 §³

Den som på grund av övergående sjukdom, försenad eller otillräcklig kroppsutveckling eller annan dylik anledning tillfälligt är oduglig till krigstjänst skall undantagas från tjänstgöringsskyldighet under erforderlig tid.

Finnes vid inskrivning av värnpliktig, vilken ej kan anses oduglig till krigstjänst, skäl antaga, att hans förutsättningar för fullgörande av tjänstgöring kunna säkrare bedömas vid en senare tidpunkt, vare lag samma. Avgörande om sådan värnpliktigs krigsduglighet skall dock träffas senast det år den värnpliktige fyller tjugooett år.

5 §⁴

Från värnpliktstjänstgöring må helt eller delvis befrias:

a) den som genom naturalisation upptages till svensk medborgare det kalenderår då han fyller tjugofem år eller senare;

b) den som styrker, att han i utlandet gjort militärtjänst;

c) den som på grund av långvarig vistelse utom riket ej fullgjort honom åliggande tjänstgöringsskyldighet och, då han återvänder till riket, uppnått en ålder av trettio år; samt

d) den som, utan att fall, varom ovan i denna paragraf sägs, är för handen visar synnerliga skäl för sådan befrielse.

3. genom naturalisation upptas till svensk medborgare det kalenderår då han fyller 28 år eller senare.

4. styrker att han i utlandet genomgått militär utbildning som i huvudsak kan jämföras med grundutbildning enligt denna lag.

5. på grund av långvarig vistelse utomlands inte har fullgjort sin tjänstgöringsskyldighet och har fyllt 28 år då han återvänder till riket eller.

6. visar andra, synnerliga skäl för befrielse.

Befrielse får avse viss tid eller visst slag av tjänstgöring.

Beslut om befrielse får omprövas.

³ Senaste lydelse 1969:378.

⁴ Senaste lydelse 1975:555.

Under de villkor regeringen bestämmer må anstånd medgivnas med tjänstgöring enligt 27 § 1 mom. Regeringen meddelar bestämmelser om anstånd med annan värnpliktstjänstgöring.

5 §

Om det vid inskrivningen av en värnpliktig finns anledning att anta att hans förutsättningar att fullgöra värnpliktstjänstgöring kan bedömas avsevärt säkrare vid en senare tidpunkt, får den värnpliktige befrias från tjänstgöringsskyldighet för den tid som behövs. Den värnpliktiges förmåga att fullgöra tjänstgöring skall dock bestämmas senast under det år då han fyller 21 år.

12 §⁵

Det åligger inskrivningsnämnd att vid inskrivningsförrättning

besluta om frikallelse av värnpliktiga enligt 3 § första stycket och om undantagande från tjänstgöringsskyldighet enligt 4 §.

besluta om inskrivning av värnpliktiga som ej blivit frikallade enligt 3 § första stycket.

besluta om uttagning av värnpliktiga för utbildning enligt 6 §.

besluta om värnpliktigas tillhörighet till militärområde, flottan eller kustartilleriet enligt 7 §.

Inskrivningsnämnden skall vid en inskrivningsförrättning

1. besluta om befrielse från värnpliktstjänstgöring enligt 4 § 1 och 2 samt 5 §.

2. besluta om inskrivning av värnpliktiga i övriga fall.

3. besluta om uttagning av värnpliktiga för utbildning enligt 6 §.

4. besluta om värnpliktigas tillhörighet till militärområde, flottan eller kustartilleriet enligt 7 §.

19 §⁶

Värnpliktsverket eller myndighet som värnpliktsverket bestämmer handlägger ärende som avses i 12 §, om ärendet ej avgöres vid inskrivningsförrättning.

Ärenden om befrielse som inte avgöres vid inskrivningsförrättningen samt ärenden om anstånd skall avgöras av värnpliktsverket eller av den myndighet inom försvarsmakten som värnpliktsverket bestämmer.

⁵ Senaste lydelse 1976:307.

⁶ Senaste lydelse 1969:378.

29 §⁷

Ärende om befrielse från värnplikstjänstgöring enligt 5 § första stycket och om anstånd med tjänstgöring enligt 27 § 1 mom. prövas efter ansökan av den värnpliktige av chefen för värnpliktsverket eller, enligt hans bestämmande, av annan truppregistreringsmyndighet.

Talan mot beslut i ärende som avses i första stycket föres hos värnpliktsnämnden genom besvär som skola ha inkommit inom två veckor från den dag klaganden fick del av beslutet.

Lämnas ansökan om anstånd med att påbörja tjänstgöring utan bifall skall den värnpliktige inställa sig till tjänstgöring oaktat han för talan mot beslutet.

Mot värnpliktsnämndens beslut må talan icke föras.

Ärenden om befrielse från värnplikstjänstgöring enligt 4 § 3–6 och om anstånd med tjänstgöring prövas efter ansökan av den värnpliktige.

Beslut i ärenden enligt 12 och 19 §§ får överklagas till värnpliktsnämnden inom två veckor från den dag då klaganden fick del av beslutet.

Om en ansökan om befrielse eller anstånd har avslagits, skall den värnpliktige inställa sig till tjänstgöring även om beslutet överklagats.

Värnpliktsnämndens beslut får inte överklagas.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1988.

I fråga om den som har frikallats eller undantagits från tjänstgöringsskyldighet enligt äldre bestämmelser skall efter ikraftträdandet föreskrifterna om befrielse enligt 4 § första stycket 1 och 2 samt 5 § i den nya lydelsen tillämpas.

I fråga om den som har inskrivits som underårig före ikraftträdandet tillämpas äldre bestämmelser.

⁷ Senaste lydelse 1976:307.

Sammanställning av remissyttrandena

1 Synpunkter på förslaget om en allmän översyn av värnpliktsförfattningarna

Överbefälhavaren biträder förslaget om en översyn av värnpliktslagen.

Chefen för armén delar uppfattningen att regelverket skall vara så tydligt att det kan förstås och accepteras av de flesta. Mot bakgrund bl. a. härav biträder chefen för armén vad som föreslagits i fråga om ändring i värnpliktslagen i ett andra steg.

Värnpliktsverket finner det motiverat med en saklig och språklig översyn av värnpliktsförfattningarna och delar delvis uppfattningen att dessa i vissa fall är svåra att tolka för allmänheten. Verket anser dock att författningskomplexet är både funktionellt och administrativt fullt tillfredsställande vad rör myndighetens eget ansvar och behov.

Försvarets forskningsanstalt tillstyrker utredningens förslag att värnpliktslagen i sin helhet omarbetas och moderniseras.

Värnpliktsnämnden delar uppfattningen att regelsystemet bör vara utformat så tydligt, att det kan förstås och accepteras av dem som berörs av det.

Hovrätten för Västra Sverige har inte något att invända mot att hela värnpliktslagen blir föremål för en samlad översyn.

Kammarrätten i Jönköping anför att värnpliktslagen präglas av sin tid vad gäller både disposition och språkdräkt. Kammarrätten anser därför att lagen är i stort behov av en översyn och beklagar att man inte fört arbetet vidare och presenterat ett fullständigt utkast till värnpliktslag. Kammarrätten framhåller vidare att en fullständig lagteknisk genomgång bör företas innan utredningens nu framlagda förslag läggs till grund för lagstiftning.

Socialstyrelsen ansluter sig till uppfattningen att värnpliktslagen behöver omarbetas och moderniseras.

Styrelsen för psykologiskt försvar har inget att erinra mot att värnpliktslagen i sin helhet omarbetas och moderniseras.

Försvarets personalvårdsnämnd delar bedömningen att lagstiftningen på området är svårbegriplig för allmänheten och att tillämpningen av bestämmelserna har anpassats till en förändrad verklighet utan att lagstiftningen har förändrats. Förslagen till åtgärder är enligt nämnden i huvudsak bra.

Tjänstemännens centralorganisation biträder uppfattningen att värnpliktslagen blivit föråldrad och behöver moderniseras.

Sveriges centrala värnpliktsråd tillstyrker förslaget om en översyn av värnpliktsförfattningarna.

2 Personbedömningssystemet

2.1 Allmänna synpunkter

Överbefälhavaren delar utredningens uppfattning att det är väsentligt med en helhetssyn på den värnpliktige vid bedömning av hans förhållan-

den. En förenklad begreppsapparat och en nedtoning av behovet av medicinsk diagnos bör enligt överbefälhavaren kunna bidra till denna helhetssyn. Överbefälhavaren anser vidare att det principiellt sett är "rätt individer" som frikallas eller undantas.

Chefen för armén ansluter sig till upplattningen att det bör skapas bättre förutsättningar för att tillämpa en helhetssyn på den värnpliktige och hans situation.

Värnpliktsverket har inte något att erinra mot en ensning av bestämmelserna om detta innebär en bättre helhetssyn på den värnpliktiges problem. Bristen på helhetssyn — som i betänkandet exemplifieras med handläggningen av ärenden rörande värnpliktiga med sociala och ekonomiska problem — är, framhåller verket, kanske rätt vad gäller tillämpningen men absolut fel vad gäller de föreskrifter som reglerar handläggningen.

Vidare konstaterar värnpliktsverket att utredningen inte berör frågan hur psykiska tjänstbarhetsbedömningar skall ske under beredskap och krig. Beslut beträffande ansvar och formerna för tjänstbarhetsbedömningarna under fredsförhållanden bör enligt verket inte tas innan motsvarande ansvar och former reglerats under beredskap och krig. Verket påpekar också att utredningen inte tar upp frågan om det behövs anpassningar mellan militär och civil sjukvård vad avser grundläggande faktorer som benämningar på olika funktionsnedsättningar, diagnossystem, information till patienter osv.

Försvarets forskningsanstalt finner det förtjänstfullt att utredningen lagt en helhetssyn på befrielseproblematiken och ansluter sig till den sammanfattande analysen av problemen med det nuvarande systemet.

Värnpliktsnämnden delar kommitténs mening att en helhetssyn bör tillämpas på den värnpliktige vid bedömningen av hans möjligheter att fullgöra honom ålagd värnpliktstjänstgöring.

Hovrätten för Västra Sverige anför att de uppsatta målen är angelägna, eftersom de tillgodoser berättigade krav på ett mer lättförståeligt regelsystem som i större utsträckning medger prövning mot varje enskild persons särskilda förhållanden. Under förutsättning att praxis är korrekt redovisad finner hovrätten att målen bör kunna uppnås genom de föreslagna lagändringarna.

Socialstyrelsen anser att de av kommittén föreslagna ändringarna i värnpliktslagen bidrar till att en helhetssyn på enskilda värnpliktsärenden kan byggas upp.

Styrelsen för psykologiskt försvar framhåller att de skäl som anförts för den föreslagna ändringen av värnpliktslagen är väl motiverade och tillstyrker därför kommitténs förslag.

Försvarets personalvårdsnämnd betonar vikten av att benägenheten att tillåta avgångar inte får öka proportionellt när värnpliktskullarna ökar. Utvecklingen i detta avseende bör enligt nämnden fortsättningsvis följas uppmärksamt.

Arbetsmarknadsstyrelsen menar att det allmänt är positivt med sådana förändringar i regelverket att värnpliktiga som befriats av psykiska skäl inte onödigtvis belastas av detta.

Riksrevisionsverket är positivt till utredningens förslag till förändringar i olika delar i värnpliktslagen och dess följdförfattningar. Verket vill dock fästa uppmärksamheten på den risk för negativa effekter utredningsförslaget kan medföra och pekar på att möjligheten att medge befrielse utan att den värnpliktige åsätts medicinsk diagnos kan göra det mer attraktivt att försöka undandra sig tjänstgöring. Avslutningsvis väcker riksrevisionsverket frågan om inte de som anses olämpliga att fullgöra värnpliktstjänstgöring av psykiska eller psykosociala skäl, men i övrigt uppfyller de krav som ställs på värnpliktiga, skulle kunna tas ut till någon form av tjänst i andra delar av totalförsvaret. Ett sådant förfarande skulle enligt verket kunna motiveras från bl. a. rättvisesynpunkt.

Svenska Läkaresällskapet välkomnar förslaget att vissa värnpliktiga skall kunna befrias utan användande av medicinsk diagnos, om kroppslig eller psykisk sjukdom kan befaras som följd av tjänstgöringen. Sällskapet stöder likaså, att de nuvarande begreppen frikallelse, undantagande, befrielse, anstånd och uppskov samordnas i det enda begreppet befrielse vilket skall kunna gälla tills vidare, viss tid eller visst slag av tjänstgöring.

Tjänstemännens centralorganisation betonar särskilt att när någon kallas in till tjänstgöring med stöd av värnpliktslagen så skall syftet vara att utbilda vederbörande för en uppgift i krigsorganisationen. Däremot bör värnpliktiga inte användas som arbetskraftsförstärkning i försvarets fredsorganisation. Organisationen delar vidare uppfattningen att det skall vara möjligt att frikalla vissa värnpliktiga utan att dessa genom tillgripande av medicinsk diagnos i onödan stämplas som psykiskt sjuka. Denna ändring bör i sig inte innebära vare sig en ökning eller minskning av antalet befriade, utan bara att administrativa åtgärder kan vidtas på så korrekt grund som möjligt.

Centralorganisationen SACO/SR stöder förslaget att "civila" sjukdomsdiagnoser inte skall användas för frikallelse av psykiska skäl eller för att prognostisera värnpliktigas militära tjänstbarhet.

Sveriges centrala värnpliktsråd betonar att den allmänna värnplikten skall ses som statisk och att förslagen inte får bidra till någon uppluckring av värnplikten. Befrielse från denna plikt skall enligt rådet endast tillåtas om det föreligger synnerliga skäl.

Moderata ungdomsförbundet framhåller att den allmänna värnplikten är av central betydelse för landets försvar. Befrielse från värnpliktsutbildning bör enligt förbundet alltid ses som ett undantag som inte får användas för att reglera det antal värnpliktiga som utbildas. Förbundet anser vidare att alla värnpliktiga har rätt till värnpliktsutbildning om inte psykiska eller medicinska skäl uppenbart talar däremot. Förbundet ansluter sig också till utredningens uppfattning att beslut om befrielse under värnpliktstjänstgöring inte fattas utan att andra lösningar har prövats.

Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund är positiv till den helhets-syn som utvecklas på den värnpliktige av utredningen och på de framlagda förslagen. Förbundet pekar på betydelsen av att befrielseinstitutet inte används som "budgetregulator" och att bedömningssystemet inrättas så att den värnpliktige i förekommande fall befrias så tidigt som möjligt.

Överbefälhavaren biträder förslaget att värnpliktsverket och försvarets forskningsanstalt ges i uppdrag att utveckla personbedömningssystemet för att bl. a. kunna ersätta det nu tillämpade systemet med psykiatrisk diagnos i de fall då mental sjukdom inte föreligger.

Chefen för armén bedömer det som angeläget att förslaget system förverkligas och att medel ställs till förfogande härför.

Försvarets sjukvårdsstyrelse framhåller, efter en redovisning av innebörden av diagnosbegreppet, att det torde föreligga en sammanblandning mellan detta begrepp och den klassifikationskod som används av rent uttagningstekniska skäl i samband med inskrivningsprövningen av värnpliktiga. Sjukvårdsstyrelsen påpekar bl. a. att diagnos och sjukdom inte är synonyma begrepp. Därför ifrågasätts riktigheten i den stämplingsteori som redovisas av utredningen.

Sjukvårdsstyrelsen anser att vad som föreslås för att undvika den påstådda stämplingen av värnpliktiga närmast är ägnat att undergräva rättssäkerheten genom att ge fritt spelrum åt egna uppfattningar och tolkningar hos den enskilde och hans omgivning. Risker är dessutom uppenbara att den som befrias av psykiska skäl utan att diagnos eller kod används blir stämplad som "svikare", dvs. någon som slipper "lumpen" utan ordentliga skäl. Detta skulle enligt sjukvårdsstyrelsen lätt skapa en misstanke om att det går att manipulera systemet och komma undan värnplikten.

Sammanfattningsvis anser sjukvårdsstyrelsen att stämplingsteorin slutgiltigt kan avlivas genom användande av de klassifikationskoder för psykosociala vulnerabilitet, anpassnings- och anhörigrelaterade problem m. m. som finns i socialstyrelsens klassifikation av sjukdomar 1987.

Värnpliktsverket anser att betydelsen av att kunna befria den värnpliktige utan att ange diagnosnummer är överdriven, eftersom det är befrielsen som sådan och dess konsekvenser som är mest betydelsefulla för den enskilde. Ett nytt personbedömningssystem måste enligt verket innefatta både somatiska och mentala nedsättningar samt beakta olika grader av nedsättning.

Värnpliktsverket föreslår att det införs ett särskilt registreringssystem för försvaret i fråga om tjänstbarhetsnedsättningar. Detta skulle minska riskerna för misstolkning och sammanblandning. Vidare menar verket att en lösning i enlighet med betänkandet innebär en olycklig särbehandling av vissa värnpliktiga med sänkt mental tjänstbarhet. Bland värnpliktiga med likartad psykisk funktionsnedsättning skulle vissa således komma att befrias med, andra utan diagnosnummer. Detta beroende på svårigheterna att absolut fastställa var gränsen går till väl definierad mental sjukdom eller störning.

Försvarets forskningsanstalt finner det tillfredsställande att medicinsk terminologi föreslås ersättas av ett annat bedömningssystem för vissa fall av nedsättningar i tjänstbarhet. Vidare förklarar man sig beredd att medverka i utvecklingen av det föreslagna personbedömningssystemet.

Kammarrätten i Jönköping framhåller att man även med den föreslagna ordningen måste göra uttalanden om den psykiska prestationsförmågan

vilket, trots att man inte sätter någon "diagnos", lätt kan uppfattas som en sådan. Kammarrätten varnar i detta sammanhang för att framställa uttalanden om en persons psyke som något nedsättande och menar att man inte genom halvsanningar och hemlighetsmakeri bör befästa fördomar om de psykiska sjukdomarna.

Riksrevisionsverket ifrågasätter det nödvändiga i att ge utvecklingen av ett personbedömningssystem den föreslagna omfattningen, eftersom frågan främst gäller att kunna medge befrielse från värnpliktstjänstgöring av psykiska eller psykosociala skäl utan att den enskilde nödvändigtvis åsätts en medicinsk diagnos. Verket anser därför att det bör övervägas att ålägga värnpliktsverket utvecklingen av det nya personbedömningssystemet och därmed begränsa kostnaderna.

Centralorganisationen SACO/SR ifrågasätter lämpligheten av att vid inskrivningsprövningen ställa psykiatrisk diagnos ens i de fall då väldefinierad mental sjukdom eller störning föreligger. Däremot kan en sådan diagnos vara försvarbar, menar SACO/SR, när vårdinrättning skickar utlåtande med diagnos på en värnpliktig — då finns diagnosen redan. Vidare framhåller SACO/SR att psykiska och somatiska besvär bör behandlas på ett likartat sätt vad gäller diagnossättning. Annars finns det risk för att stämplingseffekten kvarstår.

2.3 Ansvarsfördelning och organisatoriska frågor

Överbefälhavaren biträder förslagen om granskningsnämndernas roll och sammansättning. Han delar också uppfattningen att det bör vara utbildningsmyndigheten som har ansvaret för den värnpliktige under pågående utbildning. Beträffande främst frågor om psykisk tjänstbarhet är enligt överbefälhavaren det föreslagna samarbetet med värnpliktskontoren att föredra framför en centralisering av handläggningen.

Chefen för armén ansluter sig till att alla ändringar under pågående utbildning av en individs värnplikts- och tjänstgöringsförhållanden skall behandlas i granskningsnämnden, förutsatt att nämnden besitter erforderlig kompetens. Vad gäller ordförandeskapet i nämnden föreslår chefen för armén att chefen för sektion 3 borde stå som alternativ till chefen för grundutbildningsbataljonen.

Försvarets sjukvårdsstyrelse godtar inte utredningens förslag om utvidgad rätt för värnpliktsverkets psykologer att självständigt göra psykiatriska bedömningar. Detta skulle, framhåller sjukvårdsstyrelsen, komma att innebära en klar ambitionssänkning i styrelsens strävan att förbättra bedömningen och öka kvaliteten på omhändertagandet av de som har eller befaras få psykiska problem i samband med militärtjänstgöringen. Sjukvårdsstyrelsen påpekar vidare att man inte kan garantera den stabilitet i psykologkåren som delvis legat till grund för utredningens förslag. För att minska risken för ensidiga och felaktiga bedömningar bör samarbetet öka mellan de olika yrkesgrupperna, anser sjukvårdsstyrelsen.

Försvarets sjukvårdsstyrelse är positiv till förslaget om granskningsnämndernas sammansättning. Däremot anser sjukvårdsstyrelsen att det är olämpligt att "låsa" förbanden till att endast använda inskrivningspsykolo-

ger vid bedömning av tjänstbarheten hos värnpliktiga som får psykiska problem under grundutbildningen.

Värnpliktsverket har inte något att erinra vad avser den föreslagna utvecklingen av bedömningsmodellerna avseende dels inskrivningskyldiga med psykiska problem eller störningar (PPI), dels psykiatrisk/psykologisk undersökning av värnpliktiga under grundutbildning (PPGU).

Värnpliktsverket påminner om att läkares och psykologers medverkan vid inskrivningsprövningen formellt är konsultativ och delar uppfattningen att psykolog självständigt kan svara för utlåtande och förslag om tjänstbarhet i de mentala fallen. Verket understryker att tjänstbarhetsprövningen är ett lagarbete mellan såväl läkare, psykologer, konsulent och mönstringsförrättare, där läkaren gör den slutliga medicinska sammanfattningen.

Värnpliktsverket delar kommitténs uppfattning om granskningsnämndens sammansättning och funktion. Verket är däremot tveksamt till att låta förstagångsansökan om anstånd under grundutbildningen avgöras av förbanden med de risker för olika praxis som kan bli följden. Verket motsätter sig dock inte försök med sådan delegering av beslutanderätten och föreslår att försök påbörjas härmed.

Värnpliktsverket anser inte att inskrivningsnämndens roll skall förändras.

Försvarets forskningsanstalt är tillfreds med inskrivningspsykologernas föreslagna självständiga roll och förutsätter att diagnos på såväl själslig som kroppslig sjukdom ställs av behörig läkare.

Värnpliktsnämnden anser att förslaget rörande granskningsnämndernas sammansättning och arbetssätt i väsentlig mån bör bidra till att öka den önskvärda helhetssynen på den värnpliktige och att förslaget får positiva effekter i övrigt. Nämnden menar bestämt att beslutanderätten i de flesta enskilda värnpliktsärenden bör ligga kvar hos värnpliktsverket och avvisar tanken på att decentralisera beslut om anstånd med pågående grundutbildning till utbildningsmyndigheterna.

Försvarets personalvårdsnämnd framhåller vikten av att försvarets personalvårds konsulenter utbildas tillsammans med personal från värnpliktsverket för att öka kompetensen vid förbanden och enhetlighet i bedömningarna.

Riksrevisionsverket anser att förbandens ianspråktagande av inskrivningspsykologens tjänster kan komma att påverka övrig verksamhet vid värnpliktskontoren och resultera i krav på ökade resurser. Dessa förhållanden bör klarläggas enligt verket.

Centralorganisationen SACO/SR biträder det föreslagna utvidgade ansvaret för inskrivningspsykologerna och ansluter sig till utredningens krav på legitimation för psykolog som ges självständigt ansvar för tjänstbarhetsbedömningar. SACO/SR ansluter sig också till förslaget om psykiatrisk/psykologisk undersökning av värnpliktiga under grundutbildning.

Sveriges centrala värnpliktsråd föreslår bl. a. att granskningsnämnden får till uppgift att besluta i förekommande ärenden och att den som är föremål för nämndens prövning ges tillfälle att kontakta rådet för stöd. Rådet bör i sin verksamhet ges möjlighet att erbjuda dessa värnpliktiga hjälp av utomstående psykologer.

Försvarets sjukvårdsstyrelse anser att samlingbegreppet befrielse ökar risken för feltolkning och missförstånd och att det därför undergräver rättssäkerheten.

Värnpliktsverket framhåller att begreppet uppskov bör bibehållas och inte rymmas under befrielsebegreppet. I övrigt motsätter sig inte verket förslaget om ändring av 3—5 §§ värnpliktslagen. Verket biträder förslaget att ta bort bestämmelsen i 7 § värnpliktslagen om tillhörighet.

Försvarets forskningsanstalt tillstyrker samordningen till begreppet befrielse.

Värnpliktsnämnden tillstyrker att de nuvarande begreppen frikallelse, undantagande och befrielse sammanförs under begreppet befrielse. Däremot finner nämnden att övervägande skäl talar för att behålla begreppen anstånd och uppskov.

Nämnden ifrågasätter behovet av bestämmelsen i 5 § och påpekar att åldersgränsen i vart fall bör vara 28 år, motsvarande förutsättningen för befrielse i vissa fall. Vidare framhåller nämnden att inskrivningsnämnden bör pröva alla befrielsegrunder med undantag av 4 § 6. Tillhörighetsbegreppet kan enligt nämnden i vissa fall ha självständig betydelse och bör därför bibehållas. I 19 § bör orden "inom försvarsmakten" utgå.

Hovrätten för Västra Sverige finner samordningen av begreppen ändamålsenlig men ifrågasätter om ordvalet är det bästa med hänsyn till att "befrielse" kan upplevas som något eftersträvänsvärt. Det mera neutrala ordet "undantagande" förefaller enligt hovrätten lämpligare. Hovrätten ifrågasätter vidare möjligheten att tidsbegränsa eller ompröva beslut om befrielse grundade på naturalisation, militärutbildning utomlands eller långvarig utlandsvistelse. I dessa fall anser hovrätten att hänsynen till den värnpliktige kräver att beslutet blir slutgiltigt. Enligt hovrätten bör den föreslagna 19 § ändras till att reglera även ärenden om uttagning och tillhörighet. Därvid bör bestämmelsen om fullföljd i dessa ärenden finnas kvar i 22 § 1 st eller inarbetas i 29 § 2 st. I förtydligande syfte och för undvikande av missförstånd bör enligt hovrätten den föreslagna 22 § och övergångsbestämmelserna justeras på några punkter.

Kammarrätten i Jönköping har vissa invändningar på förslagen till en del av ändringarna och efterlyser närmare motiv eller exemplifiering av vad som konstituerar synnerliga skäl för befrielse.

Socialstyrelsen tillstyrker förslagen.

Arbetsmarknadsstyrelsen har inget att erinra mot att termen befrielse införs som ett gemensamt begrepp. Uppskovsbegreppet bör dock bibehållas enligt styrelsen.

Svenska Läkaresällskapet stöder förslaget till samordning av begreppen.

Centralorganisationen SACO/SR stöder också förslaget i denna del.

Sveriges centrala värnpliktsråd är tveksam till den föreslagna begreppsändringen men tillstyrker förslagen i övrigt.

Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund är positiv till samordningen till ett begrepp.

3.1 Underåriga

Remissinstanserna har inte framfört några erinringar mot utredningens förslag till att låta bestämmelserna om förtidsinskrivning och värnplikt för underåriga utgå.

3.2 Sjömän

Sjöfartsverket anför att de skäl som framfördes av 1965 års försvarsutredning för en begränsning av värnpliktstjänstgöringen i fred för yrkessjömän och som ledde till nuvarande anståndsregler fortfarande är giltiga. Verket anser därför att särreglerna bör behållas och dessutom utvidgas till att omfatta även sjömän som arbetar på utländska fartyg ägda och opererade av svenska intressen. Däremot tillstyrker verket att särreglerna inte behöver omfatta viss intendenturpersonal.

Sveriges Redareförening avstyrker de föreslagna ändringarna och framhåller att ett genomförande härav sannolikt skulle leda till att totalförsvaret inte stärks utan i stället skadas i en omfattning, som inte står i rimlig proportion till den beräknade vinsten. Föreningen påpekar bl. a. att de organisatoriska förändringar, som genomförts beträffande sjöpersonalutbildningen inte har inneburit någon förändring av de förhållanden, som föranledde nuvarande undantagsordning. Enligt föreningen bör reglerna i stället utsträckas till att gälla även svenska sjömän, som tjänstgör på utlandsflaggade fartyg med bibehållet svenskt ägar- och/eller driftinflytande.

Sveriges Fartygsbefälsförening anför att de nuvarande bestämmelserna bör bestå och dessutom omfatta anställda ombord på fartyg som drivs under det s. k. internationaliseringsavtalet, dvs. utlandsflaggade fartyg med bibehållet svenskt ägar- och/eller driftinflytande. Föreningen kan däremot tänka sig att undanta de kategorier ombord som inte ingår i den s. k. minimibesättningen, exempelvis ekonomipersonalen på färjorna.

Svenska Maskinfälsförbundet framför liknande synpunkter och lämnar förslag på modifiering av gällande regler. Sammanfattningsvis anser förbundet att det inte finns anledning att på annat sätt ändra anståndsreglerna.

Svenska Sjöfolksförbundet anser inte heller att det finns anledning att ändra särreglerna för sjöfolk i värnpliktsförfattningarna. I stället bör bestämmelserna utvidgas att gälla även ombordanställda på utlandsflaggade fartyg i oceanfart där svenskt ägarintresse är dominerande. Förbundet föreslår vidare att kriteriet för giltighet av särreglerna bör vara befrielse från skattskyldighet med stöd av 54 § kommunalskattelagen.

Övriga remissinstanser biträder utredningens förslag eller framför inte några erinringar däremot.

3.3 Samer

Svenska Samers Riksförbund anser att särskilda regler måste finnas för samerna som egen folkgrupp och renskötseln som speciell näring. Härut-

över pekar förbundet på en serie förhållanden för samerna som anses angelägna att beakta.

Prop. 1987/88:54

Remissinstanserna i övrigt biträder utredningens förslag eller lämnar det utan erinran.

LAGRÅDET

Utdrag ur protokoll vid sammanträde 1987-10-22

Närvarande: f. d. regeringsrådet Nordlund, justitierådet Freyschuss, regeringsrådet Bouvin.

Enligt protokoll vid regeringssammanträde den 8 oktober 1987 har regeringen på hemställan av statsrådet R. Carlsson beslutat inhämta lagrådets yttrande över förslag till lag om ändring i värnpliktslagen (1941:967).

Förslaget har inför lagrådet föredragits av hovrättsassessorn Björn Jansson.

Förslaget föranleder följande yttrande av *lagrådet*:

Lagrådet lämnar förslaget utan erinran. Dock må påpekas att den ändrade terminologin i förslagets 4 § bör föranleda att andra meningen i 7 kap. 12 § sekretesslagen ges följande lydelse: "Motsvarande sekretess gäller i ärende som angår antagning till utbildning vid försvarsmakten, befrielse från värnpliktstjänstgöring, anstånd med värnpliktstjänstgöring eller vapenfri tjänst".

Utdrag ur chefens för armén redovisning och förslag om uppdelning av krigsförbandsövningarna

— — — —

Chefen för armén angav i hemställan (CA 83-04-11 Utb 231:51900) om försök med delad krigsförbandsövning att den pågående utvecklingen av ledarskapsmetoderna bl. a. innebär att chefer på olika nivåer skall ges ett större ansvar för planering och genomförande. För såväl värnpliktiga plutonchefer som för deras ställföreträdare innebär nuvarande system med sammanhängande krigsförbandsövning icke möjlighet att i tid påverka planering och genomförande. För reservanställt befäl finns redan möjligheten att genomföra delad KFÖ men denna möjlighet kan inte utnyttjas då den värnpliktiga personalen med nuvarande lagstiftning måste fullgöra en sammanhängande period.

Tidigare erfarenheter och försök har visat att för en del specialister går förmågan under en fyraårsperiod ned under acceptabel nivå. Detta gäller t. ex. robot-, stridsvagns- och pansarvärnsskyttar m. fl., värnpliktiga vars förmåga är gränssättande för hela förbandets stridsförmåga. Denna kategori bör även kunna genomföra delad krigsförbandsövning. Den första delövningen skulle då ägnas åt befattningsutbildning. Förbandets helhet skulle sedan som en följd därav kunna genomföra en kortare krigsförbandsövning så att de i lagen maximalt tillåtna antal dagar ej överskrides.

En sådan utvidgning av personalkategorier som kan genomföra delad krigsförbandsövning skulle tjäna flera syften. Förutom att personal, som har avgörande betydelse för förbandets förmåga skulle kunna ges möjligheter till ökad utbildning, så innebär den större flexibilitet vid genomförande av krigsförbandsövningar och att krigsförbandschefer och myndigheter bättre kan anpassa genomförandet av krigsförbandsövningar till de lokala förutsättningarna.

Vid delning av krigsförbandsövningen, så att utbildningen av befälskategorierna sker 2—4 månader före förbandsskedet, kan tillämpad mobiliseringsövning för hela förbandet genomföras eftersom alla rycker in samtidigt till den sista delövningen.

Försöken med delad krigsförbandsövning visar att avsedd effekt har uppnåtts. Sammanfattningsvis har huvudsyftet med försöken nåtts så till vida att det inkallade befälet har haft större inflytande över planläggningen och därigenom också haft större förståelse och känt större ansvar för genomförandet. Flera förband har begärt att få delta i försöken som ett resultat av utbildningsdiskussioner mellan förbandschefer och deras reserv- och värnpliktigt befäl.

Enligt VPV anståndsuppföljning föreligger inga avgörande skillnader på antalet anstånd. Systemet med delad krigsförbandsövning har givit ett totalt sett bättre resultat. Systemet bör införas som ett alternativ till sammanhängande KFÖ för att ge ytterligare möjligheter till flexibel utbildning.

Chefen för armén avser, därest framställningen bifalles, att tillämpa systemet med delad krigsförbandsövning från hösten 1988.

— — — —

Chefen för armén har i denna fråga haft samråd med chefen för värnpliktsverket samt tidigare med överbefälhavaren.

— — — —

Chefen för armén hemställer att värnpliktslagen ändras så att möjlighet ges att genomföra delad krigsförbandsövning för gruppbefälsvärnpliktiga, plutonsbefälsvärnpliktiga, kompanibefälsvärnpliktiga samt för vissa specialister som har befattningar av sådan karaktär att vederbörandes förmåga och befattningskunskaper är av avgörande betydelse för förbandets och vapensystemets effekt.

— — — —

	Sid
Proposition	1
Propositionens huvudsakliga innehåll	1
Propositionens lagförslag	2
Utdrag ur protokoll vid regeringssammanträde den 19 november 1987	10
1 Inledning	10
1.1 1983 års värnpliktsutbildningskommitté	10
1.2 Uppdelning av krigsförbandsövningar	11
1.3 Grundläggande bestämmelser om värnplikt	11
1.3.1 Allmänt	11
1.3.2 Inskrivningsförfarandet	13
1.3.3 Prövning av tjänstbarheten efter inskrivningen	16
2 Allmän motivering	17
2.1 Frikallelse, undantagande och befrielse m. m.	17
2.2 Vissa övriga frågor om värnplikten	23
2.2.1 Inskrivning av underåriga	23
2.2.2 Sjömän och samer	24
2.2.3 Inskrivningsbok	24
2.3 Uppdelning av arméns krigsförbandsövningar	25
2.4 Ikraftträdande	26
3 Upprättade lagförslag	27
4 Specialmotivering	27
4.1 Förslaget till lag om ändring i värnpliktslagen (1941:967) ..	27
4.2 Förslaget till lag om ändring i sekretesslagen (1980:100)	33
5 Hemställan	33
6 Beslut	33
Bilaga 1 VK 83:s sammanfattning av betänkandet	34
Bilaga 2 VK 83:s lagförslag	36
Bilaga 3 Sammanställning av remissyttrandena	40
Bilaga 4 Lagrådets yttrande	49
Bilaga 5 Utdrag ur chefens för armén redovisning och förslag om uppdelning av krigsförbandsövningarna	50